

## KUR'AN BÜTÜNLÜĞÜ AÇISINDAN HZ.İSÂ'NİN ÂKİBETİ MESELESİ

-Finality of Jesus Christ according to the Holy Qur'an -

Doç.Dr. Hüseyin AYDIN  
İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi  
e-posta: haydin@inonu.edu.tr

**Abstract** : *Jesus Christ is still the subject of many speculations whether he was crucified or ascended, whether he will return or not, etc. The subject is too complicated due to the variety of sources both from Islamic and Christian tradition. When the problem is solved from one perspective, it arises much more serious one from another religious perspective. This is the case about his return to the world again. The following paper analyzes this topic from religious sources and tries to present a coherent and reasonable conception of Jesus Christ as a prophet and servant of God.*

Hiz.İsâ'nın âkıbeti meselesi, üzerinde halen spekülasyonlar yapılan bir konu olmaya devam etmektedir. Klasik kaynaklarda her ne kadar belli bir görüş ağırlık kazanarak tekrar edile gelse de kesin bir sonuca ulaşılammıştır. Konunun Hıristiyan misyonerler tarafından farklı bir mahiyete dönüştürülme çabaları, kimilerince diyalog kapısı olarak algılanır oluşu ve mitoloji meraklısı kimselerin çeşitli spekülasyonlarda bulunmaları problemi incelenmeye değer hale getirmektedir. Konuyu detaylı bir şekilde araştıran çalışmalar artarak devam etmektedir. İncelediğimiz çalışmalar en azından pratikte son noktayı koyabilmiş değildir. Biz de böyle bir iddia taşıyoruz. Konuyla ilgili temas edilmediğini düşündüğümüz bir takım hususlara ve yöntem sorununa temas etmeyi gerekli sayıyoruz.

Meseleye yaklaşımda metodik farklar, düşülen tekrarlar, gereksiz detaylar ilginç bir literatür ortaya çıkarmıştır. Tevâtür derecesine ulaşmayan hadisler istikametinde getirilmeye çalışılan yorumlar hem aklî hem de Kur'anî bir takım ilkelerle çelişir mahiyettedir. Meselenin Kur'an bütünlüğü içerisinde yeniden incelenmesi yararlı olacaktır. Müfessirlerin ve bazı kelâmcıların konuyla ilgili görüşlerini naklettikten sonra yeni yaklaşımlara yer vererek Hiz.İsâ'nın âkıbeti konusunda söylenenlerin akıl ve Kur'an açısından kritiğini yapacağız.

Nuzül-i İsâ konusunda Müslümanlar arasında iki farklı anlayış vardır. Hiz.İsâ'nın yeniden dünyaya geleceğini savunan kesim de bunu reddeden kesim de birtakım delillere dayanmaktadır. Nüzûlü savunanlar âhâd haberlerle ve konuyla ilgili gördükleri âyetleri te'vil ederek istidlâlde bulunmaktadırlar. Âl-i İmrân 55. âyetin anlamının açık olduğunu benimseyenler, mesele karşısında retçi yaklaşım sergilemektedirler. Bir yanda hadislerle Kur'an'daki açık lafızları yorumlayanlar diğer yanda hadislerin âhâd oluşları gerekçesiyle Kur'an'ın lafzî anlamını tercih

edenler. Bu konudaki ihtilaf temelde metodik bir farklılıktan kaynaklanmaktadır. Kur'an'daki ifadeleri bir takım âhâd haberlerle zahirî anlamı dışındaki manâlara yükleyerek lehte bir delil gibi kullanmak nasıl mümkünse pek çok başka âyeti de aleyhte delil olarak kullanmak mümkündür.

Hız.Îsâ'nın canının alınıp mı göğe yükseltildiği? Ruh ve bedenen mi göğe yükseltildiği? Ya da Hıristiyanların dediği gibi eziyet ve işkence gördükten sonra mı göğe yükseltildiği gibi konular etrafında Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında ve yine her iki dinin mensuplarının kendi aralarında tartıştıkları pek çok mesele bulunmaktadır. Kur'an'da konunun detaylandırmaya gitmeden kısa ve özlü bir biçimde yer aldığını düşünüyoruz. Tefsirlere İsrailiyât karıştırılınca mesele içinden çıkılmaz bir hal almıştır.

İncillerde ise Hız.Îsâ'nın âkıbeti konusunda birbiriyle çelişkili bilgiler yer almaktadır. Hıristiyanlar Hız.Îsâ'nın âkıbeti konusunda ikiye ayrılmışlardır. Çoğunluğa ve resmi inanca göre o çarmıha gerilerek öldürülmüş, böylece insanlığın günahını (ilk günah)<sup>1</sup> canıyla ödemiş, sonra babasının yanına gitmiştir. Barnaba İncili'ne ve bir kısım Hıristiyanlara göre ise Hız.Îsâ çarmıhta öldürülmemiştir.<sup>2</sup>

İslâm âlimleri içerisinde hem Îsâ'nın *semaya* yükseltildiğini ve yeniden yeryüzüne ineceğini savunanlar hem de öldüğünü ve yükseltildiğini savunanlar Kur'an'dan konuyla ilgili aynı âyetleri<sup>3</sup> farklı şekillerde anlamaktadırlar. Fahreddin er-Râzî'nin (v.606/1210) ifade ettiğine göre bir kısım âlimler (3:55) âyeti takdim ve te'hir yapmadan zahiri üzere anlamışlardır. Diğer bir kısım âlimler ise takdim ve

<sup>1</sup> Aslî Suç: Bu ifade, St. Paul'un Romalılara Mektup 7/7-25 metnine dayanarak St. Augustin tarafından uydurulmuştur. Çünkü Romalılara Mektup 7/14'de: "Her insan dünyaya günahın gücüne satılmış olarak gelir" denmiştir. Hıristiyan ilahiyatçıları Ataların günahını "suçluluk varisi" olarak düşünmemekle beraber, insanın bir suçluluk halinde bulunduğunu kabul etmektedirler. Bu durum, buluş çağına erse de ermemişse de aynıdır. Bunun için her insanın Îsâ'nın kurtarıcı inayetine ihtiyacı vardır. St. Paul'e göre bu durum, günahın dünyaya girişinden beri devam etmektedir. (Romalılar 5/12) Yani, insanlığın başlangıcından beri... Son dönem Hıristiyan ilahiyatçıları "peche originel" (Asli günah) kavramından çok "peche des origines" (Aslî suç) kavramı üzerinde durmaktadırlar. Böylece onlar, "peche originel" ile "peche des origines" arasını ayırmışlardır. Birinci "bu dünyadaki günahın menşeiini meydana getirmekte", ikincide, doğan her insanın durumunu etkileyen günah olarak telâkki edilmektedir. Fakat bu ayırımın çoğu zaman üzerinde durulmamıştır. Bu konuda hakim olan görüş "Âdem'in suçluluğunun" mirası olarak "peche originel" in kabul edilmesi şeklindeki görüştür. St. Augustin, Tanrının inayeti olmaksızın, kurtuluşun mümkün olmadığını belirtmiştir. Aydın, Mehmet, *Ansiklopedik Dinler Tarihi*, Konya, 2005, 53.

<sup>2</sup> Komisyon, *Kur'an Yolu*, Ankara, 2003, II/138.

<sup>3</sup> Âl-i İmrân, 3/55; Nisâ, 4/157; Mâide, 5/117.

te'hir olduğunu varsayarak anlamaya çalışmışlardır.<sup>4</sup> Zahiri üzere anlayanlara göre bahse konu olan ölüm normal bir ölüm olup, ref de ruh için söz konusu olur. Zira ruh insanın hakikati, ceset ise ruhun elbisesi gibidir; artar, eksilir ve değişir. Halbuki insanı insan yapan ruhudur.<sup>5</sup>

Bu tartışmaların odağında yer alan ve her iki tarafın da hareket noktası olarak aldıkları âyet şöyledir: “*O zaman Allah: ‘Ey İsa !’ demişti, Seni lme yollayacağım ve Katıma ycelteceğim ve seni hakikati inkara şartlanmış olanlar[ın arasın]dan çekip arındıracağım; sana tâbi olanları, Kıyamet Günü, hakikati inkara şartlanmış olanların (kat kat) stne çıkaracağım. Sonunda hepiniz Bana döneceksiniz ve aranızda anlaşmazlığa düştüğünüz her konuda Ben hüküm vereceğim. ‘‘Sonra da dönüşünüz bana olacak. İşte o zaman ayrılığa düştüğünüz şeyler hakkında aranızda ben hkmedeceğim.’’<sup>6</sup> yetteki bu ifadeler, Cenab-ı Hakkın bu konuda ardı arkası gelmeyecek polemikleri önlemek istediğini anlatıyor gibidir. Kur’an’da Hz.İsa’nın nerede, nasıl ve ne şekilde öldüğü konusuna hiç değinilmemiştir. Bu noktada detay verilmeyerek Müslümanların böyle bir tartışmaya çekilmesi önlenmek istenmiştir.*

Kur’an’da Hz.İsa’dan bahseden ayetlerin en temel vurgusu, onun ilah olmayıp, Hz.Meryem’in oğlu olarak yarattığı bir kulu ve elçisi olduğu temasıdır. Nitekim Meryem Sresinde Hz.İsa’nın ulûhiyeti iddialarını reddeden şu ifadeler dikkate sayandır: “*Rahmn ocuk edindi*” dediler. *Hakikaten siz, pek çirkin bir şey ortaya attınız. Bu küstahlık nedeniyle, neredeyse gökler çatlayacak, yer yarılacak, dağlar yıkılıp düşecektir! Rahmn’a ocuk isnadında bulunmaları yüzünden. Halbuki ocuk edinmek Rahmn’in şanına yakışmaz.’’<sup>7</sup> Diğer yandan Kur’an Hz.İsa’nın aşağılanaarak öldürülmediğini kesin bir dille şöyle ifade etmiştir: “*Biz Allh’in elçisi, Meryem oğlu İsa Mesih’i öldürdük! Demelerinden ötürü (belalara uğradılar). Oysa onu öldürmediler ve asmadılar; fakat (bu iş) kendilerine, benzer gösterildi. Onun hakkında ayrılığa düşenler, ondan yana tam bir kuşku içindedirler. O hususta kesin bilgileri yoktur. Sadece zanna uyuyorlar. Onu kesinlikle öldürmediler (onu öldürdüklerini kesin biçimde bilemediler)..’’<sup>8</sup> Yukarıdaki ayetleri birlikte düşündüğümüzde verilmek istenen mesajı şöyle özetleyebiliriz: “Sizin herhangi bir kat’i bilgiye dayanmadan onun Haç üzerinde öldürüldüğü iddialarına inşa ettiğiniz (uluhiyet ve keffaret) inançlarınız tamamen temelsizdir, zira onu iddia ettiğiniz şekilde siz ldrmediniz onu Ben ldrdm.” Kur’an’da Mesih kelimesi ister tek başına ister sıfat olarak kullanılsın hiçbir zaman Yahudi ve Hıristiyanların bu kelimeye yükledikleri**

<sup>4</sup> Râzî, Fahreddin, *Mefatihul-Gayb*, Beyrut, 1997, III/236; Hazin, Ali b. Muhammed, *Lbbu’t-Tevil fi Meni’t-Tenzil*, Kitab Mecmû’a mine’t-TefsİR, Beyrût, 1901, I/509.

<sup>5</sup> Merği, *Tefsiru’l-Merği*, Mısır, 1974, III/169.

<sup>6</sup> l-i İmrân, 3/55.

<sup>7</sup> Meryem, 19/88-92.

<sup>8</sup> Nisâ, 4/157.

“beklenen kurtarıcı” anlamı verilmemiştir. Kur’an’daki bütün kullanımlarında Me-sih, Meryem oğlu İ-sâ anlamına gelmektedir.<sup>9</sup>

Yüce Allah Kur’an’da Hz.İ-sâ’nın âkıbeti konusundaki Hıristiyan polemiklerine detaylı cevap veren bir dil kullansaydı, tartışmalar bu bağlamda derinleşecek, öyle ki her şey bundan ibaretmiş gibi indirgemeci bir anlayışa zemin hazırlanmış olacaktı. Halbuki esas olan insanları tevhit dinine hidayet etmektir. Yüce Allah dininin böyle kısır bir tartışmayla gölgelenmesini istememiştir. Mesele insanları İslam’a hidayet etmektir yoksa dini kadîm bir tartışmaya kurban etmemek gerekir. Hz.İ-sâ ile ilgili âyetlerde anlatılmak istenen en önemli husus onun ulûhiyet vasfı taşımadığının vurgulanmasıdır. Hz.İ-sâ’nın yaratılışı Hz.Adem’inkine benzemektedir. Kur’an’da buna şöyle değinilir: “Allah yanında İ-sâ’nın durumu, aynen Âdem’in durumu gibidir. Allah Âdem’i topraktan yaratıp “ol” dedi, o da derhal oluverdi.”<sup>10</sup> Üstelik Yüce Allah Hz.Adem’i bir anne ve baba olmadan topraktan yaratmıştır. Hz.İ-sâ’nın baba-sız doğumu harikulâde iken hem babasız hem de annesiz olması bakımından Hz.Adem’in durumu daha olağanüstü bir karakterdedir. Şayet Hz.İ-sâ’nın yaratılışının olağanüstü olması bakımından tapınılmaya layık görülecekse Hz.Adem’e tapınılması öncelikle (*evlâ bi’t-tarik*) gerekecektir.<sup>11</sup>

Hz. İ-sâ’nın öldürülmeyip uyutularak “sema”ya yükseltildiği ve kıyametten önce yeryüzüne döneceği görüşünün Kur’an’a ters düştüğü kanaatindeyiz. Hz.İ-sâ’nın öldüğü konusunda kuşkuya yer bırakmayan âyet şöyledir: “Ben onlara sadece ‘Rabbim ve Rabbiniz olan Allah’a kulluk edin’ diye bana emrettiğini söyledim. İçlerinde bulunduğum müddetçe onlar üzerine kontrolcü idim. Beni vefat ettirince artık onlar üzerine gözetleyici yalnız sen oldun. Sen her şeye şahitsin.”<sup>12</sup> Yine Hz.İ-sâ’nın öldüğünü teyit eden bir diğer âyet de şöyledir: “Bunun içindir ki, doğduğum gün selâm benim üzerimdeydi; öleceğim gün ve hayata [yeniden] döndürüleceğim gün [yine benim üzerimde olacaktır]!”<sup>13</sup>

Hz.İ-sâ hakkında esas müzakere edilmesi gereken, onun ilâhî mesajı ileten elçiler zincirinin bir halkası olduğudur. Kur’an onun Hz.Musa’yı doğruladığı ve Hz. Muhammed’i haber verdiğini şöyle anlatır: “Hatırla ki, Meryem oğlu İ-sâ : Ey İsrailoğulları! Ben size Allah’ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat’ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldim, demişti. Fakat o, kendilerine açık deliller getirince: Bu apaçık bir büyüdür, dedi-

<sup>9</sup> Çelebi, İlyas, *İtikâdî Açından Uzak ve Yakın Gelecekle İlgili Haberler*, İstanbul, 1996, 100.

<sup>10</sup> Âl-i İmrân, 3/59.

<sup>11</sup> Neseî, Ebu’l-Berekât, *Medârikü’t-Tenzil ve Hakaiku’t-Te’vil*, Kitab Mecmû’a mine’t-Tefâsîr, Beyrût, 1901, I/509.

<sup>12</sup> Mâide, 5/116.

<sup>13</sup> Meryem, 19/33.

ler.”<sup>14</sup> Âyet (3:55) ile ilgili görüşlerimizi kaydettikten sonra, farklı görüş ve istidlâleri incelemek istiyoruz. Âyetteki “teveffî” ve “ref” kavramlarının tefsirlerde nasıl açıklandığını ele alarak başlamak uygun olacaktır.

### Tefsirlerde Teveffî ve Ref Sözcükleri

“Teveffâ” kelimesi (v-f-y) kökünden türeyen bir fiildir. Kelime kök itibariyle bir şeyi tamama erdirmek, eksik bırakmamak anlamındadır.<sup>15</sup> Tamamlama, bir şeyin kemalinin tümüne ulaşması anlamına gelir. “Evfâ ileyk” dendiğinde “ölçüyü tam yaptı, eksik bırakmadı” demek olur. Vefât mastarı ise ölmek anlamındadır. Allah bir insanın ruhunu kabzettiğinde “teveffâhu Allahu” denir.<sup>16</sup>

Taberî (v.310/922) “teveffî” kelimesinin anlamında söz birliği olmadığını kaydetmekle birlikte katıldığı görüşün Hz.Îsâ’nın uyutulup ref edilmesi olduğunu belirterek, Hz.Îsâ’nın kıyamet gününden önce döneceği rivayetlerine yer verir. Taberî’ye göre Allah Hz.Îsâ’ya tuzak kuran Yahudilere misliyle karşılık vermiştir. Yahudiler Hz.Îsâ’yı değil ona benzettikleri kişiyi öldürmüşlerdir. Yüce Allah Hz.Îsâ’yı nezdine yükseltmiştir. Taberî’nin Süddî’den (v.127/744) naklettiği rivayete göre, Yahudiler Hz.Îsâ ve *Havarilerden* 19 arkadaşını bir evde muhasara etmiş, Hz.Îsâ arkadaşlarına “kim benim eşkalime bürünür, öldürülürse cennetliktir” demiş onlardan birisi bu görevi üstlenmiştir. Allah Hz.Îsâ’yı *semaya* yükseltmiştir. Bu durum açıklığa kavuşmamış, belirsiz kalmıştır. Hâsılı Yüce Allah inkar ve yalanlamalarıyla birlikte bir de Hz.Îsâ’yı öldürmeye kalkışan toplumu kendi sebep oldukları tuzağa düşürmüştür.<sup>17</sup>

Taberî’nin verdiği bir başka görüşe göre burada “teveffî” öldürmek değil dünyadan kabzetmektir. Bu görüşe göre “teveffî” yeryüzünden el çektirmek anlamına geliyor. Ka’b el-Ahbâr’a dayandırdığı rivayete göre Hz.Îsâ kendisine tabi olanların azlığını, yalanlayanların çokluğunu görünce bu durumu Allah’a şikayet etmiş, Allah da ona, “seni ölü değil diri olarak ref edeceğim ve bir gözü kör Deccal çıktığı zaman seni tekrar göndereceğim ve 24 sene yaşatacak, sonra da ruhunu alarak öldüreceğim” diye vahyetmiştir.<sup>18</sup> Ka’bü’l-Ahbâr kendisini Rasûlullah’ın “Benim başında Îsâ’nın sonunda olduğu ümmet nasıl helak olsun!” sözünün desteklediğini söyler. Taberî konuyu destekleyen başka rivayetlere de yer verir.<sup>19</sup> Hâlbuki Allah Kur’an’da “(Ey Resûlüm!) Yine de yüz çevirirlerse, artık sana düşen ancak açık bir

<sup>14</sup> Saff, 61/6.

<sup>15</sup> İsfahanî, Rağıb, *el-Müfredat*, İstanbul, 1986, 829.

<sup>16</sup> İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, Beyrut, t.y. XV/398-400.

<sup>17</sup> Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Camîu’l-Beyân an Te’vîli Ayi’l-Kur’an*, Beyrût, 1405, III/289.

<sup>18</sup> Taberî, a.g.e. II/290.

<sup>19</sup> Taberî, a.g.e. III/290.

*tebliğden ibarettir.*"<sup>20</sup> buyurmaktadır. Hz.Peygamber ümmetinin helak olmamasının garantisini Hz.İsâ'nın yeniden yeryüzünde inmesinde değil, geride bıraktığı Kitab ve sünnette görmüştür. Yukarıdaki rivayet Hz.Peygamberin "Size iki şey bırakıyorum. Bunlara uyduğunuz müddetçe asla sapıtmayacaksınız: Allah'ın Kitab'ı ve Resûlünün sünneti"<sup>21</sup> hadisiyle çelişmektedir. Konuya işaret eden bir çok âyet dikkate alındığında hidayet etmek Yüce Allah'a atfedilmiştir.<sup>22</sup> Allah insanı hür iradeli varlıklar kılımış, peygamberin ümmetini belli bir sayıya ulaştırması şartı getirilmemiştir. Dolayısıyla inananlarının azlığı peygamberlerin yeniden gönderilme sebebi olamaz.

Müfessirler, "seni vefat ettireceğim, bana yükselteceğim..." âyetini genellikle "İsâ'nın göğe çıkması" şeklinde te'vil etmişlerdir.<sup>23</sup> Bunun başlıca iki nedeni vardır: Bunların en önemlisi, Hıristiyanlar ve Yahudiler hakkındaki ayetlerin izahı için İslam'a yeni girmiş olan Yahudi ve Hıristiyan âlimlerine başvurmaları ve onların söylediklerini tam hakikat kabul edip nakletmeleri, diğer neden de İsâ'nın göğe çıktığı ve âhir zamanda yere inip Deccâl'i öldüreceği, haçı kıracağı ve Hz.Peygambere tabi olacağı hakkında anlatılan bazı hadislerdir.<sup>24</sup>

Şevkânî (v.1250/1834) Hz.İsâ'nın ölmediği hakkındaki haberlerin çokluğundan bahisle, onun *semada* canlı olarak bulunduğunu ve âhir zamanda yere ineceği görüşünü zikrederek, (5:117) âyetteki vefatı da uyutma ve yükseltme olarak anlamamız gerektiğini söyler.<sup>25</sup> Şevkânî dilci Ferrâ'nın (v.207/822) "teveffî" ve "ref" arasında takdim tehir olduğu görüşünü naklederek, "seni ref edeceğim, *semadan* indirdikten sonra canımı alacağım" şeklinde anlamaktadır. Müfessirlerin çoğunluğu "İsâ'nın nüzûlü ve Deccâl'i öldürmesi" konusundaki haberlerle istidlâlde bulunarak âyetteki vefatı "semaya yükseltmek" şeklinde te'vil etmeyi tercih etmişlerdir. Şevkânî'nin görüşü de bu istikamettir.<sup>26</sup>

Vâhidî (v.468/1076) "teveffî"ye öldürmeksizin Allah'ın kabzetmesi anlamını yükler. Allah onu ikram mahalli olan "sema"ya yükseltmiştir. İddia edildiği gibi Yahudiler Hz.İsâ'yı aşağılayacak bir şey yapamamışlar aksine Allah onu yüceltmiş-

<sup>20</sup> Nahl, 16/82; Bkz. Âl-i İmrân, 3/20; Mâide, 5/92, 99; Yûnus, 10/108; Ra'd, 13/40; Nûr, 24/54; Ankebût, 29/18; Şûrâ, 42/48; Yâ-Sîn, 36/17;

<sup>21</sup> Muvatta, Kader, 3.

<sup>22</sup> Bkz. Saffât, 37/23; Bakara, 2/53, 120, 137, 150, 264; Âl-i İmrân, 3/86, 101; Fussilet, 41/17; Enbiyâ, 21/73; Secde, 32/24; İsrâ, 17/9, 15; Tevbe, 9/33; İnsan, 76/3; Leyl, 92/12, Yunus, 10/9, 99; Mer-yem, 19/76; Taha, 20/82; Neml, 27/81; Teğabun, 64/11; Nisâ, 4/168, 169; Yûnus, 10/43.

<sup>23</sup> Sıddık Hasan Han, *Fethu'l-Beyân fî Makâsidi'l-Kur'an*, Kahire, 1965, II/65.

<sup>24</sup> Baybal, Sami, *Mesih'in Dönüşü*, Konya, 2002, 164; Ateş, Süleyman, *Kur'an Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997, X/207.

<sup>25</sup> Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Fethu'l-Kadir*, Beyrût, t.y. II/95.

<sup>26</sup> Şevkânî, a.g.e. I/344.

tir. Hz.İsâ döndüğünde Müslümanların onun dinine tabi olacağı ve onun Allah rasûlü oluşunu tasdik edeceklerini kaydeder.<sup>27</sup>

Zemahşerî (v.538/1144)'ye göre Allah Hz.İsâ'yı ref etmiş ona benzettiği kimseyi onu öldürmek isteyenlerin elinde bırakmıştır. O söz konusu âyeti şöyle anlamıştır: “Seni kafirlerin öldürmesinden koruyacağım ve ölümünü senin için yazdığım ecele erteleyeceğim ve seni meleklerin makamı olan semaya yükselteceğim.”<sup>28</sup> Neseî de (v.710/1310) neredeyse Zemahşerî ile aynı ifadeleri kullanarak Allah'ın onun öldürülmesine izin vermeyip, mukarreb melekleri katına yükselttiğini ve vakti geldiğinde de semadan indirildikten sonra eceline yetirileceğini söyler. Sonra da Hz.İsâ'nın indirilmesiyle alakalı rivayetlere yer verir.<sup>29</sup>

Fahreddin er-Râzî'nin naklettiğine göre *teveffî*'nin anlamı konusunda şu farklı yaklaşımlar söz konusu olmuştur: *Teveffî*'yi şehvet ve hazları gidermek şeklinde anlayanlar da olmuştur. Yine bir başka yaklaşıma göre Allah İsâ'yı ruh ve cesediyle birlikte semaya yükseltmiştir ki şu âyet bunu ifade etmektedir: “*Sana hiçbir zarar veremezler.*”<sup>30</sup> Bir diğeri görüş *teveffî*'nin kendisiyle haberleşilemeyen ölü gibi olmayı ifade etmesidir. Zira eşya özelliklerinin çoğunda uyuşan şeyin ismiyle isimlendirilebilir. *Teveffî*'nin yeryüzünden kabzedilmek anlamına geldiğinden “*Teveffî, ref* ile aynı anlamda kullanılmıştır” diyenler de olmuştur. “Kur'an'da pek çok yerde olduğu gibi burada takdim ve te'hir lafızda değil manadadır” diyenler bu anlamın kolayca ve apaçık anlaşıldığını düşünerek “Hz.İsâ'nın yükseltilip, kâfirlerden uzaklaştırılmış olduğunu ve dünyaya indirilişinden sonra ömrü sona erdirileceğini düşünmektedirler.”<sup>31</sup>

Râzî Müşebbihe'nin bu âyete tutunarak Allah'a mekan isnad ettiğini kaydetmektedir. Ona göre âyetteki “seni nezdime yükselteceğim” ifadesi “ikram mahalline yükselteceğim”, “Allah'tan başka kimsenin hüküm veremediği yere”, “sevab ve mükafat yerime” gibi anlamlara gelir.<sup>32</sup> Râzî'ye göre Hz.İsâ'nın yanında bulunanlar onun âkıbeti hakkında kesin bilgi veremeyecek derecede az sayıda idiler.<sup>33</sup> Râzî “İsâ incek ve Deccâl'i öldürecek” haberini delil kabul ederek Hz. İsâ'nın diri olduğuna hükmetmektedir.<sup>34</sup> Ne var ki bu değerlendirmeyi yapan Râzî, nüzûl-i İsâ ile ilgili hadislere aynı kriteri uygulamamaktadır.

<sup>27</sup> Vâhidî, *el-Vecîz fî Tefsîri 'l-Kitabi'l-Azîz*, Beyrut, 1415, I/213.

<sup>28</sup> Zemahşerî, *el-Keşşâf an Hakâiki't-Tenzîl*, Beyrut, I/432.

<sup>29</sup> Ebu'l-Berekât en-Neseî, *Medâriku't-Tenzîl*, y.y. t.y. I/160.

<sup>30</sup> Nisâ, 4/113.

<sup>31</sup> Fahrüddin er-Râzî, *Mefatihu'l-Gayb*, Beyrut, 1995, III/237-238.

<sup>32</sup> Râzî, *Mefatihu'l-Gayb*, III/238.

<sup>33</sup> Râzî, *Mefatihu'l-Gayb*, III/240.

<sup>34</sup> Râzî, *Mefatihu'l-Gayb*, III/236.

Hız.İsâ'nın ölmediği ve gökten ineceği ile ilgili delil olduğu öne sürülen bir başka âyet de şöyledir: “*Ehl-i kitaptan her biri, ölümünden önce ona muhakkak iman edecektir. Kıyamet gününde de o, onlara şahit olacaktır.*”<sup>35</sup> Bu âyet iki şekilde anlaşılabılır: 1. “Hz.İsâ'nın ölümünden önce...” Bu anlayış ve yorum, “onun ölmediği, semada ineceği günü beklediği” inancına delil kılınmıştır. Ancak Hz. İsâ âhir zamanda yeryüzüne indiğinde yaşamakta olan Ehl-i Kitap, gelmiş geçmiş bütün Yahudiler ve Hıristiyanlar olmadığı için bu yorum, âyetin açık mânasına -lafzı bir delil bulunmadığı halde kapsamını daraltmadıkça (tahsise gidilmedikçe)- ters düşmektedir.<sup>36</sup> 2. Râzî'nin kaydettiği yoruma göre her bir Yahudi'ye ölüm meleği geldiği zaman “İsâ sana peygamber olarak gönderildi de sen yalanladım” denilecek bunun üzerine o, “(İsâ'nın) Allah'ın kulu olduğuna inandım” diyecek. Yine her bir Hıristiyan'a “İsâ sana peygamber olarak geldi de sen onun ilâh ve Allah'ın oğlu olduğuna iddiasında bulundun” denilecek. Bunun üzerine o kimse, “Onun Allah'ın kulu olduğuna inandım” diyecek. Böylelikle Ehl-i Kitap ölmeden önce ona inanmış olacak ancak bu iman onlara fayda vermeyecektir.<sup>37</sup> Bu âyet Ehl-i Kitabın ölüm esnasında Hz.İsâ ile ilgili gerçekte yüzleşmesi şeklinde Allah'ın bir itabı olarak anlaşılabilir. Nitekim kabre konan ölüye münker ve nekir melekleri ilkin “Rabbin kimdir?” sorusunu yönelteceklerdir.<sup>38</sup> Ancak bu durum Firavun'un yeis halinde “*Gerçekten, İsrailoğullarının inandığı Tanrı'dan başka tanrı olmadığına ben de iman ettim. Ben de Müslümanlardanım!*”<sup>39</sup> demesi gibi geçersiz bir iman şekli olabilir. Ölümünden önce Ehl-i Kitap'ın hepsinin iman etmesi başka nasıl mümkün olabilir? Onların hepsini kapsaması ve bu imanlarının makbul olmaması ancak bu ikinci görüşle izah edilebilir.

Kurtubî'ye (v.671/1273) göre Allah İsâ'yı öldürülmeden kurtararak semaya yükseltmiş, Yahudiler ise ona benzettiklerini öldürmüşlerdir. Ebû Hureyre'nin rivayet ettiği “İsâ b. Meryem adil bir hakem olarak muhakkak inecek, Haçı kıracak, domuzu öldürecek, cizye koyacak...”<sup>40</sup> hadisini naklederek İsâ'nın ref'ini nüzûlü ile birleştirerek izah etmektedir. Kurtubî, vefatı üç kısma ayırır: a-ölüm, b-uyku, c-yükselme. Bu âyetteki vefat dünyadan el çektirme, yükselme içindir.<sup>41</sup> Alûsi

<sup>35</sup> Nisa, 4/159.

<sup>36</sup> Komisyon, *Kur'an Yolu*, II/136-141.

<sup>37</sup> Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, IV/263.

<sup>38</sup> Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu Fıkhi'l-Ekber*, çev.Yunus Vehbi Yavuz, İstanbul, 1981, 252.

<sup>39</sup> Yûnus, 10/90.

<sup>40</sup> Buhari, Büyû', 102, Mezâlim, 31, Enbiyâ, 49; Müslim, İman, 242; Ebu Dâvud, Melâhim, 14; Tirmizî, Fiten, 54; İbn Mâce, Fiten, 33; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/272, 336.

<sup>41</sup> Kurtubî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Kahire, 1372, IV/100-101.



(v.1270/1853), sekiz ayrı görüşü sıraladıktan sonra doğru bulduğu görüşün Kurtubî'nin görüşüne uygun olduğunu söyler.<sup>42</sup>

İbn Teymiyye (v.728/1328) Hz.İsâ'nın yükseltilmesinin ruh ile mi yoksa diri olarak cesed ile mi olduğu hususunun tartışmalı olduğunu belirttikten sonra konu ile ilgili hadisleri zikreder. Söz konusu âyetteki (3:55) ifadeler ölümünü belirlemez. Zira burada ölüm anlatılmak istenmiş olsaydı, Hz.İsâ'nın diğer mü'minlerden bir farkı kalmazdı. Allah herkesin ruhunu alıp, semaya yükseltmektedir. Bu taktirde hadisenin Hz.İsâ'ya özel bir tarafı kalmaz.<sup>43</sup> İbn Teymiyye'nin anladığı anlamda bir hususiliğin olmadığı kanaatindeyiz. O bu görüşünde metinden hareket etmiş ve Hz.İsâ hakkındaki tartışmalardan bağımsız bir şekilde konuyu ele alarak bu yargıya varmıştır. Bize göre asıl mesele teolojinin İsaloji haline getirilmemesidir. İsâ merkezli din olarak bilinen Hıristiyanlığın inanç, ibadet ve ahlâkî öğretilerinin tamamı İsâ'nın kimliği ve kişiliği etrafında odaklanmaktadır.<sup>44</sup>

İbn Kesir (v.774/1372) âlimlerin çoğunun “teveffı”yi uyku olarak anladıklarını söyler. Yahudiler Hz.İsâ'ya benzettikleri kişiyi asmışlar, Allah onu *semaya* yükseltmiştir.<sup>45</sup> Beyzâvî'ye (v.691/1291) göre, teveffı ölümü Allah'ın ecel-i müsemmaya tehir ederek, yeryüzünden alıp Yahudilerin Hz.İsâ'yı öldürmelerinden koruduğunu anlatır.<sup>46</sup> Ebû's-Suûd'un (v.982/1574) anlattıklarına göre Allah İsâ'yı semaya ref etmiş, onun yerini ihbar edenin yüzünü İsâ'ya benzetmiş, bu münafiğin götürülürken “ben size rehberlik yapan kimseyim” sözlerine aldırış etmemiş onu asmışlardır. Sonra “bunun yüzü İsâ'nın yüzüne, bedeni ise arkadaşımızinkine benziyor, bu İsâ ise arkadaşımız nerede? Arkadaşımız ise, İsâ nerede?” diyerek aralarında çatışmaya varan büyük bir tartışma yaşanmıştır. Hz.İsâ'nın ref'i ile ilgili bir takım rivayetlere yer veren Ebû's-Suûd ölümün “teveffı”nin anlamlarından yalnızca birisi olduğuna dikkat çekerek Allah'ın onu öldürülmekten koruyup ölümünü ecel-i müsemmaya te'hir ederek yeryüzünden kabzettiğini söyler.<sup>47</sup>

İbn Hazm (v.456/1064) “Hz.İsâ öldürüldü yahut asıldı” diyenlerin Kur'an'ın açık beyanını yalanlaması bakımından mürted yani kafir sayılacağını söylemektedir.<sup>48</sup> Bu yaklaşımla İbn Hazm problemin eksenini Hz.İsâ'nın öldürülmesi keyfiyeti olarak algılamıştır. Kur'an Hz.İsâ'nın öldürülmediğini ve asılmadığını kat'î bir şekilde ifade etmiştir. Bununla birlikte bize öyle geliyor ki meselenin ana eksenini

<sup>42</sup> Alûsi, Şihabuddin, *Ruhu'l-Me'ani*, Beyrût, t.y. III/179.

<sup>43</sup> İbn Teymiyye, *Mecmû'l-Fetâvâ*, y.y. 1398, IV/322.

<sup>44</sup> Kaplan, İbrahim, *İslâm'a Göre Hıristiyanlık*, İstanbul, 2008, 253.

<sup>45</sup> İbn Kesir *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrût, 1401, I/367, 377, 575.

<sup>46</sup> Beyzâvî, Kâdî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil*, Kitab Mecmû'a mine't-Tefâsîr, Beyrût, 1901, I/509.

<sup>47</sup> Ebû's-Suûd, *İrşadu'l-Akli's-Selîm*, Beyrût, t.y. II/42-43, 101.

<sup>48</sup> İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr* (el-Cüz'ü'l-Hâs fi'l-Akîde), Beyrût, t.y. I/23.

Hız.İsâ hakkındaki ulûhiyet iddialarının reddi ve onun da diğler yaratıklar gibi yaratılmış bir varlık olduğunun vurgulanmasıdır. Onun akıbetinin şöyle ya da böyle olduğu tartışmalarının bu gerçeği perdelememesi büyük önem taşır. Bu nedenle Kur'an Hız.İsâ'nın âkıbeti konusunda çok az bilgi vermiştir.

Elmalılı Hamdi Yazır (1877-1942) kelâmcıların bir çoğunun Yahudiler Hız.İsâ'yı katletmek istedikleri zaman Allah onu semaya ref etti görüşünde olduklarını söyler. Yahudilerin ileri gelenleri halkın fitneye düşmesinden korktular, bir insan tuttular, asıp öldürdüler ve insanlara Mesih işte bu diye karışıklık meydana getirdiler. Zira halkın çoğunluğu onu şahsen değil ismen tanıyorlardı.<sup>49</sup>

Mevdûdî'ye (1903-1979) göre Kur'an, Yahudilerin Hız. İsâ'yı öldürmeyi başaramadıklarını, Allah'ın O'nu kendisine yükselttiğini açıkça söyler, fakat meselenin nasıl olduğunu ve ayrıntıları konusunda sessiz kalır. Ne Allah'ın O'nu bedeni ile birlikte yeryüzünden gökteki bir yere yükselttiğini, ne de O'nun diğler insanlar gibi ölüp ruhunun göğe yükseltildiğini belirtmez. Mesele o kadar kapalı bir dille anlatılmıştır ki, olay hakkında, olayın olağanüstü ve mucizevî olduğunu söylemekten başka bir yorum yapmak imkânsızdır. Kur'an'ın "Allah O'nu kendisine yükseltti" ve "Seni kendime yükselteceğim" ifadeleri Hız.İsâ'ya ilâhî nitelikler atfeden Hıristiyan mezheplerinin birinin görüşü olan "Yükselme doktrini"ne destek olarak alınabilir.<sup>50</sup>

Biz bu konuda Mevdûdî'nin aksini düşünürüz. Kur'an Hıristiyanların "Hız.İsâ'nın semaya yükselerek Allah'ın sağına oturduğu" gibi bir inanca meydan vermeyen bir anlayışı açıkça ortaya koymaktadır. Allah Hız.İsâ'nın canını almış ve ruhunu yükseltmiştir. Hıristiyanların bu konuda herhangi kesin bir bilgiye dayanmadan ileri sürdükleri iddialar zikre değer bile bulunmamıştır. Gerçekte meseleyi içinden çıkılmaz hale sokan bu konudaki âhâd haberlerdir. Hız.İsâ ile ilgili âyetler bizce ciddi bir istikamet sapmasına uğratılmıştır. Hız.İsâ'nın göğe yükseltilmesinden bahsedilmesi Mevdûdî'nin dediği gibi konuyu daha tartışmalı ya da daha gizemli yahut da olağanüstü hale getirmek için değildir. Yüce Allah elçisinin aşağılanması, hor hakir bir hale sokularak getirdiği mesajın değerden düşürülmesine razı olmamış, onu bu durumdan kurtarmış ve nezdine yükselterek şereflendirmiştir. Yüce Allah Hız.İsâ ile ilgili spekülasyonları özlü bir şekilde cevaplayarak, elçisinin tevhid mücadelesinin böyle bir ayrıntıda kaybolmasını istememiştir.

Hıristiyanlık'ta İsâ, tarihî olduğu kadar hatta ondan daha fazla teolojik yönden önem taşımaktadır, zira bu dinin temel nasları İsâ ile ilgilidir. Hıristiyan inancına göre İsâ Allah'ın bedenlenmiş kelâmıdır, dolayısıyla tanrıdır. Tanrı'nın yaratılmamış olan ezeli mesajı bedenlenmiş olup İsâ olarak insanlar arasında yaşamaktadır. Hıristiyan inancına göre havâriilerin gözü önünde semaya çıkartılan ve babasının sağ tarafına yerleşen İsâ dünyanın sonuna doğru ikinci defa gelecektir. İnciller'de onun

<sup>49</sup> Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, t.y. III/1516.

<sup>50</sup> Mevdudî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, çev. Komisyon, İstanbul, 1986, 348-349.

çeşitli âlametlerle geleceği anlatılmaktadır. O gelmeden önce milletler arası çatışmalar, kıtlık ve depremler, büyük sıkıntılar olacak. Deccâl'in hakimiyetine son verecek, iyileri mükafatlandırarak, kötöleri cezalandıracaktır.<sup>51</sup> İnciller İâ'nın hayat tarihidir ve bu tarih Tanrı'ya bağlanır, birleştirilir. Artık İâ beşikte ve çarımha Tanrı'dır. Tanrı onun suretinde, insan şeklinde insanlar arasına karışmıştır. Onlara hidayet getirmiştir.<sup>52</sup>

Âyette (3:55) Allah, Hz. İâ'ya “*Seni ölüme yollayacağım ve katıma yücelteceğim*” buyurur. Rafe'ahû (lafzen, “o'nu yüceltti” yahut “o'nu yukarı çıkarttı”), bir insanın raf edilmesi “yukarı çıkartma/yükseltme” fiili ne zaman Allah'a atfedilmişse, her zaman “onurlandırma” yahut “yüceltme” anlamlarına gelir. Kur'an'ın hiçbir yerinde, Allah'ın Hz.İâ'yı yaşadığı sırada bedensel olarak cennete “yükselttiği” şeklindeki yaygın inancı destekleyen bir beyan yoktur. Dolayısıyla “*Allah o'nu kendi katına yüceltti*” ibaresi, Hz.İâ'nın Allah'ın özel rahmeti mertebesine yükseltildiğini gösterir; rafe'nâhu “o'nu yücelttik” fiilinin İdris Peygamber ile bağlantılı olarak kullanıldığı (19:57)'den açıkça anlaşılacağı gibi, bu bütün peygamberlerin yararlandıkları bir lütuftur. Cümlenin başındaki “hayır” (bel) vurgusu, Yahudilerin Hz. İâ'yı haç üzerinde korkunç bir ölüme mahkum ettiklerine inanmaları ile Allah'ın “o'nu kendi katına yücelttiği” gerçeği arasındaki zıtlığı vurgulamayı amaçlar.<sup>53</sup>

#### Bazı Kelâmcılara Göre İâ'nın Nüzûlü

Ebû Hanîfe (v.150/767) *el-Fıkhu'l Ekber*'de “Deccâl'in çıkması ve Hz.İâ'nın semadan inmesi hakır” demektedir.<sup>54</sup> Tahavî (321/933) kıyâmet âlametlerinden bahsederken Deccâl'in çıkmasını ve İâ'nın (a.s.) semadan inmesini inanç esasları arasında zikretmiştir.<sup>55</sup> Ebu'l-Hasen el-Eş'arî, (v.324/935), “Deccâl'in çıkması ve Hz.İâ'nın inmesi”ni Ehl-i Sünnet'in tasdik ettiklerini kaydeder.<sup>56</sup> *İbâne*'de de Ümmet'in Allah'ın Hz.İâ'yı semaya yükseltmesi üzerinde *icmada* bulunduğunu söyler.<sup>57</sup> Pezdevî (v. 493/1100) “Deccâl çıkacak, Hz.İâ gökten incek”<sup>58</sup> diyerek konunun Kur'an ve sünnetten delilleri olduğunu kaydetmiştir.

<sup>51</sup> Harman, Ömer Faruk, “İâ”, D.İ.A. İstanbul, 2000, XXII/469. Bkz. Matta, 24/4-44, 25/31-46 ; Markos, 13/24-31; Luka, 17/23-24, 21/25-31.

<sup>52</sup> Sarıkçioğlu, Ekrem, *İslâm Hıristiyan Diyaloğuna Genel Bir Bakış*, O.M.Ü.İ.F.D. sayı: 4, Samsun, 1990, 8.

<sup>53</sup> Esed, Muhammed, *Kur'an Mesajı*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İstanbul, 1996, 177.

<sup>54</sup> Aliyyü'l-Kârî, *Şerhu Fıkhi'l-Ekber*, Kahire, 1323, 100. Bkz. Beyâdî, *İşârâtü'l-Merâm*, İstanbul, 1949, 67.

<sup>55</sup> Abdülğani el-Meydanî, *Şerhu Akideti't-Tahaviyye*, thk. M.M. Hâfiz, M.R. el-Mâlih, Dimaşk, 1979, 140.

<sup>56</sup> Eş'arî, Ebu'l-Hasen, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn*, Neşr. Helmut Ritter, Beyrût, 1980, 295.

<sup>57</sup> Eş'arî, Ebû'l-Hasen, *el-İbâne an Usûli'd-Diyâne*, Kahire, 1397, 115.

Matürîdî (v.333/944), (3:55) âyetin tefsirini yaparken “teveffî” ve “ref” arasında takdim te’hir olduğu konusundaki görüşe yer verdikten sonra, lafızda önce gelse bile hüküm bakımından “teveffî”nin sonraya alınabileceği kanaatini bildirir. Nitekim sözde sonraya alındığı halde hüküm itibarıyla öndelik ifade etmenin pek çok örneği bulunduğunu belirtir. “Tevveffî”nin öldürmeden yeryüzünden Allah’ın alması anlamına geldiğini söyler.<sup>59</sup> Mâtürîdî’nin burada takdim-te’hir olduğundan bahsetmesi hadislerle âyeti (3:55) uyuşturma niyetini ortaya çıkarmaktadır. Edebî bir sözde, yapılan işler bir sıra ile anlatılır, gelişigüzel söylenmez. Eğer takdim ve te’hiri gerektiren edebî, ince bir nükte olursa o zaman takdim ve te’hir yapılabilir. Burada takdim ve te’hiri gerektiren bir şey yoktur.<sup>60</sup> Mâtürîdî haber-i vâhidin akaide ilişkin bilgi vermediğini kabul ettiği halde, her ne kadar açıkça söylemese bile Hz.Îsâ’nın yeniden yeryüzüne ineceği görüşüne meyletmiştir.

Mâtürîdî “*O kıyametin kopacağını bildirir; o saatin geleceğinden şüphe etmeyin, Bana uyun, bu doğru yoldur.*”<sup>61</sup> âyetinin tefsirinde ihtilaf edildiğini, bir kısım âlimlerin burada Hz.Îsâ’nın kastedildiği görüşünderken diğer bir kısmının da Hz.Muhammed’in kastedildiği kanaatinden bahseder. Hz.Îsâ’nın kastedildiğinin kabul edilmesi halinde bu âyet, daha önce geçen, “*Onu İsrailoğullarına bir örnek kıldık*”<sup>62</sup> âyetiyle bağlantılı olur. Hz.Peygamber’in kastedildiğini düşünenler ise onun son peygamber oluşunu, kıyamet alâmeti saymışlardır. Mâtürîdî’nin bu âyetin tefsirinde de tercihini açık bir şekilde belirtmediği görülmektedir.<sup>63</sup>

Taftazânî (v.793/1390), nüzül-i Îsâ ve kıyamet alâmetleri ile ilgili rivayetlere yer verdikten sonra şöyle bir değerlendirme yapar: “Bu babta ravîleri adil, sikâ olan ve muhaddislerin doğruladıkları birçok hadis bulunmaktadır. Bu hadislerin literal olarak anlaşılması imkânsız değildir Zira bunların içerikleri aklen mümkün şeylerdir. Ancak bu haberleri te’vil edenler olmuştur. Taftazânî ismini vermediği büyük âlimlerin dört peygamberin yaşayanlar zümresi içinde değerlendirdikleri görüşünü onaylar. Buna göre peygamberlerden Hızır ve İlyas yeryüzünde, Îsâ ve İdrîs ise gökyüzünde diridirler.<sup>64</sup> Konuyla ilgili haberlerin bir kısmı, içerdiği tarihsel unsurlar bakımından Taftazânî dönemine uygun gözükse bile günümüz şartları açısından te’vilsiz kabul edilmesi imkânsızdır.

<sup>58</sup> Pezdevî, Ebû Yusr Muhammed, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, çev. Şerafeddin Gölcük, İstanbul, 1980, 352.

<sup>59</sup> Mâtürîdî, Ebu Mansur, *Te’vilâtu’l-Kur’an*, thk. Ahmet Vanhoğlu, Müracaa Bekir Topaloğlu, İstanbul, 2005, II/315.

<sup>60</sup> Ateş, a.g.e. X/206.

<sup>61</sup> Zuhruf, 43/61.

<sup>62</sup> Zuhruf, 43/59.

<sup>63</sup> Mâtürîdî, *Te’vilâtu’l-Kur’an*, thk. Fatma Yusuf, Beyrut, 2004, IV/442.

<sup>64</sup> Taftazânî, Sa’dü’l-Din, *Şerhu’l Makâsıd*, Beyrût, 2001, III/538-545.

Kâdî Abdulcebbar'a (v.415/1024) göre Hıristiyanların ilah ve Rab kabul etmekle beraber, dūřmanlarının "Hz.İsâ'yı esir ederek aşağılanmış bir şekilde öldürdükleri ve astıkları" inancını tasdik etmek İslâm davasının lehine olabilirdi. Peygamberlerin öldürülmeleri ve asılmaları mümkündür. Peygamber katili olmaktan sabıkalı olan Yahudilerin Hz.İsâ'yı da öldürmüş olduğunu kabul etmek Müslümanlar karşısında onlara da puan kaybettirebilirdi. Bütün bu lehteki şartlara rağmen Kur'an Hz.İsâ'nın Yahudiler tarafından iddia edildiği şekilde asılmadığını ve öldürülmediğini kesin bir dille ifade etmiştir. Bu konuda Yahudilerin ve Hıristiyanların kesin herhangi bir bilgiye dayanmadan spekülasyonlar yaptığı üzerinde durulmuştur.<sup>65</sup>

Kâdî Abdulcebbar konuya cedelci bir üslupla yaklaştığı için muhatabı karşısında adeta puan almayı gözetmektedir. Hâlbuki nübüvvet müessesesinin şeref ve itibarı önemli bir husustur. Kur'an bu konuda en özlü ve en güzel anlatıma sahiptir. Kur'an Yahudilerin iddia ettiği gibi Hz.İsâ'yı hor ve hakir kılamadığını onların çirkinliklerinden uzaklaştırılarak Allah'ın öldürdüğünü ifade etmektedir. Kur'an'ın hadisenin gerçek yüzünü ortaya koyarken bilgiyi çarpıtması ise düşünülemez. Bu nedenle Kur'an şöyle deseydi böyle olurdu demek yersizdir. Kaldı ki Kur'an Hz.İsâ'nın dūřmanlarının dediği gibi öldürüldüğü haberini verse bu lehte bir şey ifade etmezdi. Zira Hıristiyanlar kendilerince onun matemli ölümüne farklı bir anlam yüklerler. Pavlus'un teolojisinde *haç* fikri mühim bir yer tutmaktadır; İsâ'nın haça yükseltilmesi, aynı zamanda göklere yükseltilmesinin şartıdır. Haç, inananlar için "hikmet, adalet ve kurtuluş demektir."<sup>66</sup> Hıristiyanlara göre Hz.İsâ Yahudilerin şikâyeti üzerine Romalılar tarafından çarmıha gerilmiş ve orada insanların "günahları için" ölmüştür. Gömüldükten üç gün sonra kıyâm etmiş: Havarilerine görünmüş; onlarla yemek yemiş ve sonunda Allah'ın yanına çıkarak O'nun sağına yerleşmiştir. O, kıyametten önce gelecek, dünyayı sulh ve âdaletle dolduracaktır.<sup>67</sup>

Kur'an'ın "*Ey İsâ ! Seni vefat ettireceğim, seni nezdime yükselteceğim*" ifadesi Hıristiyanların ona ulûhiyet atfeden ve sağına oturarak Rabbin hükümranlığına iştirak ettiren anlayışını reddetmektedir. Zira Kur'an onun ölümünü ve onurunun yüceltildiğini onayladığı halde ona ulûhiyet atfeden, Hz.Adem'den tüm insanlığa sirayet ettiği kabul edilen günaha bedel olarak feda edildiği anlayışını, normal bir insan gibi ölümlü olmadığı ve dünyaya yeniden döneceği inancını tashih eder. Hz.İsâ ile ilgili âyetler âhâd haberlerle bu âyetlerin mefhumunun reddettiği Hıristiyan inançlarına yaklaştırılmış gibidir. Zeki Duman Hz.İsâ'nın Allah'ın nezdine

<sup>65</sup> Kâdî Abdulcebbar, *Tesbitü Delâli'n-Nübuvve*, Beyrut, t.y. I/123.

<sup>66</sup> Schimmel, Annemarie, *Dinler Tarihine Giriş*, Ankara, 1955, 128.

<sup>67</sup> Fığlalı, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikâdî İslâm Mezhepleri*, Ankara, 1993, 249-250.

yükseltmesini şehitlerin rızıklandırılması<sup>68</sup> gibi mecazî bir anlam taşıdığı kanaatinde. Bu nedenle “Hz.İsâ gökte, Allah’ın yanında” demek kabul edilemez.<sup>69</sup>

Hıristiyanlara göre Âdem yasak meyveyi yiyerek Allah’a âsi olunca onun bu günâhı soyunda devam ede geldi. Soyundan gelenler, hem kendi günâhlarından, hem de babaları Âdem’in günâhından ötürü cezaya müstahak oldular. Adalet ve merhamet sahibi Allah için, Âdem ve soyunda ortaya çıkan bu günâh yüzünden bir problem ortaya çıktı: Âdem oğullarını cezalandırması rahmetine aykırı olacak, cezalandırmaması da adaletine aykırı düşecek idi. İşte Allah, Âdem’den bu yana hep rahmet ve adalet sıfatlarını bağdaştırmayı düşündü ve bunun yolunu şöyle buldu. Kendi nefsi olan oğlunu, çocuk şeklinde, bir kadının karnına koyacak, tam bir insan olarak dünyâya gelecek, insanlar gibi yiyip içecek, yaşayacak ve sonunda düşmanların zulmüne uğrayarak asılacak, böylece kendi nefsi olan oğlunu feda ederek insanlığı ezeli günâhından kurtaracaktı. Öyle yaptı. İşte İsâ’nın asılması, Allah’ın oğlunun, insanları ezeli günâhtan kurtarmak için kendini feda etmesidir.<sup>70</sup> Kur’an ise onun Haç üzerinde fidye olarak asılmasını açık bir dille reddetmiştir.

Diğer yandan Hıristiyanlara göre işlenen bu günah, çok büyük bir aşkı fişkırtmıştır; bu aşk, İsâ’nın insanlığa olan aşkıdır. Bunun vasıtasıyla insanlık İsâ tarafından kurtuluşa erdirilmiştir. Öte yandan, bir kötülük bazen bir iyiliğe sebep olabilir ve de onsuz iyiliğe ulaşılmaz. Bunun gibi, kötü olan ilk günah, İsâ’nın gelmesiyle ve kaniyle insanlığın günahını temizlemesi gibi büyük bir iyiliğe geçit olmuştur. Hıristiyan teolojisinde Hz.İsâ peygamber olma vasfının ötesinde ontolojik muhteva değişikliklerine uğratılmakta, bir insanın ölümü, bir ilah-insanın iâre kabilinden hayatının gök saltanatına çekilmesi olarak kabul edilmektedir. Bu mit başlangıçtaki düşüş mit’inden ayrılmaz; zira bu umumî düşüşün düzeltilmesidir. Biz Âdem ile düşmüşsek ve günah yeryüzüne hakim olmuşsa, İsâ ile de günahın esaretinden kurtulmuşuz. İnsanlığa olan aşkı, O’na, bizi Tanrı’yla barıştırmak uğruna haç üzerinde gerilmeyi sevimli göstermiştir. Hakikatte kan ile günahlardan arınma animist dönemin dinî karakterli âyinlerindedir. Hıristiyanlığa biraz kılık değiştirerek girmiştir.<sup>71</sup> İslâm’da günahların şahsiliği ilkesi nedeniyle kimse kimsenin günahını çekmez.<sup>72</sup> Böyle bir inanç büsbütün bilgi temelinden yoksundur.

Sonradan yaygınlaştığı şekilde bir *ref* ve *nüzûl* görüşü ilk dönemde de olsaydı bu, Müslüman ve Hıristiyan kalamcıları arasında ciddi tartışma konusu olurdu. Ne var ki ilk dönemden kalma bu türden kelâmî müzakerelere rastlanmamaktadır. İlk dönem kelâmî kaynaklarda “nüzûlü İsâ haktır” şeklinde çok kısa bir ifadenin yer

<sup>68</sup> Bakara, 2/154.

<sup>69</sup> Duman, Zeki, *Beyânu’l-Hak*, Ankara, 2006, III/159

<sup>70</sup> Ateş, a.g.e. X/207-208.

<sup>71</sup> Kılıç, Sadık, *Kur’an’da Günah Kavramı*, Konya, 1984, 103-105.

<sup>72</sup> En’âm, 6/164; İsrâ, 17/15; Fâtır, 35/18; Zümer, 39/7; Necm, 53/38.

alması ve üzerinde durulmaması konuya pek itibar edilmediğini dolaylı bir tarzda anlatmaktadır. Zira gerçekten önemli görölse üzerinde daha detaylı durulması gerekirdi. Kur'an bu konuda kesin bilgiye dayanmadan spekülasyonlar yaptıkları için Hıristiyanları kınarken Müslümanların kat'î bilgi vermeyen âhâd haberlere dayanarak Hz. İsa'nın ölmeyip semaya yükseltildiğini ve âhir zamanda yeryüzüne inerek tebliğde bulunacağını söylemeleri ilginçtir.

### Bilgi Problemi Açısından Nüzûl-i İsa

İbn Hazm haber-i vâhidin bilgi ifade etmediğini savunanlardan şöyle bahseder: "Hanefiler, Şafîiler, Malikîlerin çoğunluğu, Mu'tezile'nin ve Haricîlerin tamamına göre haber-i vâhid bilgi ifade etmez. Haricîler bu kuralı onunla amelin terk edilmesinde bir delil olarak ele aldılar. 'Yalan ve hata olması mümkün olan şey ile Allah'ın dininde hükmetmek helal olmaz' dediler."<sup>73</sup> Haricîlerin çoğunluğu Kur'an'ın zahiri-ne muhalif saydıkları sünneti delil olarak almazlar.<sup>74</sup>

Mâtürîdî'ye göre rasûlün haberi onun doğruluğuna kesin delil bulunmasından dolayı zorunlu bilgi ifade eder. Rasûlden haber nakledenlerin haberi ise yalan ve hataya açıktır. Zira onların doğruluklarına bir delil bulunmadığı gibi masum da değillerdir.<sup>75</sup> Mâtürîdî'ye göre âhâd haber, kıyas ve içtihadın uygulanabileceği amelî bilgide olmalıdır. İtikâdî bilgide ise Kitap ve mütevâtîr haber gerekir.<sup>76</sup>

Eş'arî'ye göre sünnet çeşitli açı ve mertebeler üzere ele alınmalıdır. Tevâtür yoluyla gelen konusunda (iman, bilgi ve amel bakımından) her hangi bir özür geçerli değildir. O, tevâtürü naklen, fiilen ve hükmen olmak üzere üç kısma ayırır. Sonuncusu ilk iki türün dengi değildir. Birincisi haberler olup, ikincisi ise namazlar, rek'atlerin sayıları, taharetle ilgili hususlar gibi tatbikatlardır. Hükmen mütevâtîr ise delile ihtiyaç duyulduğunda diğerleri yerine yürürlüğe konulandır. Mestlere meshetme, varis için vasiyyetin geçersizliği gibi. Adil râvînin yine âdil râvîden naklederek haberin Rasûlullah'a ulaştırılmasını, *haber-i vâhid* olarak değerlendirir. Eş'arî bu tür haberlerde haberin açık ve gizli yönü itibarıyla zorunlu bilgi doğuracak kat'î bir sonuca varılamayacağı kanaatindedir. Bu tür haberde zannı galip yerine geçen bir bilginin meydana gelmesine itibar edilebilir.<sup>77</sup>

Bağdâdî'ye göre haber-i vâhid isnadı sahih olduğu ve metinleri aklen imkansız olmadığı takdirde bilgi değil amel gerektirir, hakim nezdinde âdil kişilerin şahitliği

<sup>73</sup> İbn Hazm, *el-İhkâm*, I/112, 119.

<sup>74</sup> Bağdadî Abdulkâhir, *Usûlu' d-Din*, İstanbul, 1928, 19; İbn Teymiyye, *el-Furkan beyne'l-Hak ve'l-Bâtil*, (Mecmû'l-Fetevâ İçinde), y.y. t.y. XIII/48, 208.

<sup>75</sup> Mâtürîdî, Ebû Mansûr, *Kitâbu't-Tevhîd*, Thk. F.Huleyf, Beyrut, 1970, 8.

<sup>76</sup> Özcan, Hanifi, *Matürîdî' de Bilgi Problemi*, İstanbul, 1998, 87; Krş. Mâtürîdî, *Te'vilâtu'l-Kur'an*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktb. Medine Böl. Yazma No: 180, vr. 701b.

<sup>77</sup> İbn Fûrek, *Mucerred*, 23, 201.

mesabesindedir. Onların şahitlikte doğru söylediklerini bilmese bile zahirde onların ifadesine göre hüküm vermesi gerekir.<sup>78</sup> Fahreddin Râzî'ye göre âhâd haberler zannî olup Allah Teâlâ ve sıfatlarının bilinmesinde bunlara tutunmak doğru değildir. Zira ravîlerin masum olmadığı konusunda söz birliği vardır. Zannî bilgiye tutunmanın doğru olmadığı Kur'an'da belirtilmiştir.<sup>79</sup>

Mâtürîdî, Eş'arî ve Kâdî Abdulcebbar dinin aslını oluşturan temel inanç konularını tespit, ispat ve izah etmede *haber-i vâhidin* epistemolojik değerini belirlerken birbirine benzer esaslar vaz etmiş olmalarına rağmen bu esaslara uymada her zaman aynı titizliği gösterememişlerdir. Bugüne kadar gelmiş geçmiş pek çok kelâmcıda gözlenen bu durum mezhepler arası rekabet ve birbirini ilzam etme gayretlerine ya da yaygın anlayışa ters düşerek tepkiye uğrama riskini almamalarına bağlamak mümkündür.<sup>80</sup>

Taberî, Âlûsî, İbn Kesîr, İbn Hâcer (v.852/1449), Şevkânî, İbn 'Atıyye (v.383/993), İbn Rüşd (v.594/1197), Muhammed b. Cafer el-Kettânî (v.1857-1927) gibi Bazı âlimler nüzûl-i İsâ ile ilgili hadislerin mütevatir olduğu kanaatindedirler.<sup>81</sup> Zâhid el-Kevserî (1879-1951) pek çok hadisin konu üzerinde birleşmeleri nedeniyle hadislerin manevî tevâtüre ulaştığı kanaatindedir. Kevserî "Hadis ilmi kokusu alanlardan birinin bunu inkârı mümkün değildir" demektedir.<sup>82</sup> Mustafa Sabri Efendi'ye (1869-1954) göre "Hz.İsâ'nın ref'i ve nüzûlü" inancı, iddia edildiği gibi Kitap ve sünnetten hiçbir delile dayanmasa bile, Hindistan'da Kadiyanilik ve Mısır'da Muhammed Abduh çıkıncaya kadar tüm Müslüman âlimlerin Sahabe döneminden beri benimsediği bir esastır. Kelâm, hadis, fıkıh ve tefsir âlimlerinden hiçbirinin inkar ettiği görülmemiştir. Sabri Efendi bu konuda ümmetin icmâsının bulunduğunu düşünmektedir.<sup>83</sup>

Mustafa Sabri Efendi nüzûl-i İsâ konusunda geleneği delil olarak kullanmaktadır. Ne var ki bu gelenek mütevatir olmayan bir takım hadislere dayanmaktadır. Âlimlerin aynı şeyleri tekrarlayarak bir gelenek oluşturması dayandığı temel bir yana bırakılarak başlı başına bir delil teşkil etmez. Zira bu konuda Kur'an metninin sabit oluşu, beş vakit namazın kılınışı veya Haccın yapılışı gibi doğruluğundan her türlü şüpheyi giderecek ve tartışmalara mahal bırakmayacak türden bir bilgi temeli

<sup>78</sup> Bağdâdî, *Usûlu' d-Din*, 12.

<sup>79</sup> Râzî, *Esâsü't-Takdîs*, Beyrut, 1995, 127. Bkz.Necm, 53/28; Bakara, 2/169.

<sup>80</sup> Bebek, Adil, "*İmam Mâtürîdî ve Kâdî Abdulcebbar'a göre Haber-i Vâhidin Epistemolojik Değeri*", (Kelâm'da Bilgi Problemi Semp. İçinde) Bursa, 2003, 51; Aydın, Hüseyin, *Eş'arî'de Nazar ve İstidlâl*, Malatya, 2003, 420.

<sup>81</sup> Geniş bilgi için bkz.. Keşmirî, M. Onurşah, *et-Tasrih bimâ Tevâtera fî Nuzûli'l-Mesih*, thk. Abdülfettâh Ebû Gudde, Halep, 1965, 56-65.

<sup>82</sup> Kevserî, Zahid, *Nazratun 'Âbira fî Mezâimi Men Yunkiru Nuzûle 'İsâ*, Kahire, 1362, 44.

<sup>83</sup> Mustafa Sabri Efendi, *Mevkıfû'l-Akl*, y.y. 1950, IV/247.



bulunmamaktadır. Nitekim Mâtürîdî'nin ilgili âyetleri tefsir ederken net tavır alması konuyla ilgili kesin bir kanata varamadığını gösterir.

İsnad açısından içlerinde güvenilirlikte pek çok rivayetin bulunduğu nüzûl-i İsâ malzemesi, muhteva bakımından da birbirleriyle çelişkiler arz ettiği göz önüne alınacak olursa, sırf bunların çok genel anlamda “nüzûl” ortak paydasında birleşmelerine bakarak mütevâtir olduklarını ileri sürmek ikna edici görünmemektedir. Tek tek bu hadislerin her birinin Hz.Peygambere aidiyeti kesin olarak ortaya konmadan, bunların ortak paydadan dolayı, mütevâtir olduklarını iddia etmek doğru olmaz. Tevâtürde asıl olan kesinlik ve netliktir. Halbuki Hz.İsâ'nın nüzûlüyle ilgili rivayetler, detaylarda birbirini tutmamakta, çoğu zaman birbirleriyle çelişmektedir. Hz.İsâ'nın nüzûlüyle ilgili hadisler incelendiğinde, anlatılanların tamamen Ortaçağ'a, o çağın şartlarına ve o çağın zihniyetine hitap ettiği ve rivayetlerdeki çeşitli unsurların, motiflerin ve olayların, o çağdan seçildiği şeklinde güçlü bir etki bırakmaktadır. Bu rivayetlerin bizim çağımızın insanıyla hiç alakası olmadığı, dolayısıyla gerçek dışı olduğu intibasına kapılmamak için insanın zaman bilincini kaybetmiş olması gerekir. Hz.İsâ gibi bir şahsiyetin en önemli icraatları arasında domuz katliamı yapmak, haçların kırılması ve zaten kaldırılmış olan cizye ve haracı kaldıracak olmasından bahsedilmesi ise anlaşılır gibi değildir.<sup>84</sup>

Şayet bir hadis Kur'an'daki bir hükme, bir inanca, bir ilkeye, bir habere veya bunlardan birden fazlasına ters düşüyorsa reddedilmelidir. Zira Hz.Peygamber Kur'an'a ters bir şey söylemez ve yapmaz.<sup>85</sup> Nüzûl-i İsâ hakkında nakledilen bilgiler muhtemelen Ehl-i Kitab'tan İslâm akâidine intikal etmiştir. Bu inanç İslâm'ın genel ilkelerine ve Allah'ın koyduğu tabiat kanunlarına da (sünnetullah) aykırıdır. Zira insanın canlı olarak yaşadığı mekan yeryüzüdür ve her insan belli bir süre burada yaşadıkdan sonra ölür<sup>86</sup> Hz.İsâ'nın yeryüzüne dönerek hayatını tamamlayacağı görüşü bazen açık bir bilgi gibi sunulmaktadır. Halbuki Kur'an âyetleri te'vil edilmedikçe bu inanç tasdik ettirilemez. Kur'an'ın bu inanç istikametinde te'vil edilmesini gerektiren güçlü deliller olmadığı kanaatindeyiz.<sup>87</sup>

Hz.İsâ'nın nüzûlü konusunda Kur'an'da açık bir ifade bulunmaması ve konuyla ilgili hadislerin de tevâtüre ulaşmaması nedeniyle nüzûl-i İsâ'yı inkârın zarurât-ı diniyyeden birini inkâr sayılamaz.<sup>88</sup> Zira i'tikâdî bir konuda haber-i vahidi inkâr

<sup>84</sup> Kırbaçoğlu, M. Hayri, “Hz.İsâ'yı Gökten İndiren Hadislerin Tenkidi”, İslâmiyât Dergisi, cilt: 3, sayı: 4, Ankara, 2000, 156, 158, 162.

<sup>85</sup> Polat, Selahaddin, “Hadislerin Kur'an'a Arzının Problemleri”, Sünnetin Dindeki Yeri Semp. İst. 1997, 177.

<sup>86</sup> Çelebi, İlyas, “İsâ [Kelâm]”, DİA, İstanbul, 2000, XXII/472.

<sup>87</sup> Bkz. Jomier, J. *Tevrat İncil ve Kur'an*, çev. Sakıb Yıldız, İstanbul, 1974, 138-139.

<sup>88</sup> Çelebi, İlyas, “Âhiret”, İslâm'da İnanç Esasları İçinde, İstanbul, 1998, 287.

küfür sayılmaz.<sup>89</sup> Ayrıca bazı rivayetlere dayandırılan deccâl, mehdî ve nüzûl i İsâ gibi hârikulâde olayların Kur'an'ın kesin açıklamasına göre kıyametin ansızın vuku bulacak olması gerçeğiyle bağdaşmadığını söylemek gerekir.<sup>90</sup>

Seyyid Kutub'a (1386/1966) göre Hz.İsâ'nın vefatının ve ref'inin nasıl olduğu, Allah'tan başka kimsenin bilemeyeceği, müteşâbihâta giren gaybî işlerdendir.<sup>91</sup> Fiten ve melâhim türündeki gayb haberlerinin Hz.Peygamber'den sadır olması için mutlaka vahye dayanması gerekir. Zira peygamber bu tür haberleri vahyin aracılığı olmadan bilemez. Bu nevi haberlerin değerlendirilmesinde öncelikle haberin sahih olup olmadığı ve Hz.Peygamber'e vahyedildiğine işaret eden bir kaydın bulunup bulunmadığı önemlidir. Sonra haberi metin açısından değerlendirmek, haberin Kur'an, mütevâtir sünnet ve vakiaya uyup uymadığına bakmak gerekir.<sup>92</sup> Peygamberler Allah bildirmediği gaybı bilmezler.<sup>93</sup> Diğer yandan "zayıf kuvvetliye bina olunur, kuvvetli zayıfa değil" şeklindeki aklî, mantıkî kural gereğince âyetin açık anlamı kendisiyle aynı kuvvetteki bir delile yahut daha güçlü bir delile göre te'vil edilmelidir, yoksa daha zayıf bir delil (haber-i vâhid) istikametinde te'vil edilmesi doğru olmaz.

#### Yeni Yaklaşımlar

Reşit Rıza (1354/1935), ayette geçen "teveffî" kelimesini zahiri üzerine normal ölüm anlamına geldiğini kabul etmiştir. Bu konuda rivayet edilenler âhâd haberleridir. Böyle gaybî, i'tikâdî bir husus kat'î olmayan delile dayandırılmaz. Böyle konularda yakînî bilgi gerekir. Bu hususta mütevâtir hadis yoktur.<sup>94</sup> İzzet Derveze (1888-1984) Reşid Rıza'nın görüşlerinin isabetli olduğunu kaydeder. Ona göre herhâlükârda ayetlerin esas amacı, hadiseyi ortaya koymak değil, Hz.İsâ'nın faziletine, Allah katındaki makamına ve şerefine işaret etmektir. Ayette de, ölümü ve yükseltilmesinden önce ona hitap edici bir üslup kullanılmıştır. Bir şey eklemeyen veya tahminde bulunmadan burada durmak daha isabetlidir.<sup>95</sup>

Tabatabâî (1930-1981) (4:159) âyetin Yahudîlerin katli ve Hıristiyanların katli ve haç'a germe iddialarını açık bir dille yalanladığını kaydeder. *Teveffî* ölüm anında insanın ruhunun bedeninden alınmasıdır. *Ref* maddî değil manevî bir yükselmeyi

<sup>89</sup> Kılavuz, A. Sâim, *İman Küfür Sınırı*, İstanbul, 1994, 157.

<sup>90</sup> Yavuz, Yusuf Şevki, "*Kıyamet Alâmetleri*", <http://yusufsevkiyavuz.com/?p=88> 2007.

<sup>91</sup> Kutub, Seyyid, *Fizilâli'l-Kur'an*. Kahire, 1988, I/403.

<sup>92</sup> Çelebi, İlyas, "*İslâm Kaynaklarında Fiten, Melâhim ve Herc İnançları*", M.Ü.İ.F.D. sayı: 11-12, İstanbul, 1997, 186.

<sup>93</sup> Bkz. Âl-i İmrân, 3/44; Yûsuf, 12/102.

<sup>94</sup> Reşid Rıza, Muhammed, *Tefsîru'l-Menâr*, Mısır, 1960, III/316.

<sup>95</sup> İzzet Derveze, *et-Tefsîru l-Hadîs, Nüzul Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, çev. Mustafa Altinkaya, İstanbul, 1998, V/425.

ifade eder. Yoksa Allah hakkında bir mekan düşünülemez. *Ref* onun kafirlerin küfür ve çirkinliklerinden manevi anlamda temizlemek anlamına gelir.<sup>96</sup>

Mahmûd Şeltut'a (v.1963) göre, Kur'an'da "teveffî"nin ölüm anlamına kullanımı meşhurdur ve açıktır. Başka bir anlamı doğuracak açık bir işaret bulunması halinde farklı anlamda kullanılmıştır.<sup>97</sup> Şeltut'a göre, (5:117)'deki "teveffeytenî" kelimesi başka hiçbir delile ihtiyaç bırakmayacak şekilde apaçık bir şekilde ölümü ifade etmektedir. Bundan başka bu âyet onun semada olduğu ve âhir zamanda ineceği görüşünü savunanların iddia ettiği gibi inişinden sonraki ölümü değil, doğrudan doğruya kendi kavmi ile olan münasebetine işaret etmektedir. İsa'nın incecğini bildiren rivayetler ise gerek sözleri gerekse de anlamları bakımından birbirine aykırı olup aralarında bir birliğı gerçekleştirmek mümkün değildir. Hz.İsa'nın nüzûlü ile ilgili Ebû Hureyre hadisi ise haber-i vâhidir. Âlimlerin söz birliğı ile itikâdî, gaybî konular için temel teşkil etmez. Hz.Peygamberin Mi'rac hadisesinde ikinci semâda Hz.İsa ve yeğeni Yahya'yı görmesi hadis şârihlerinin pek çoğı tarafından cismânî değil ruhî bir anlamda ele alınması nedeniyle konuyla ilgili bir delil olarak görülemez. Şeltut'a göre ref cesedin yükseltilmesi değil, derece bakımından yükseltilmedir. Âyetin devamında "inkâr edenlerden seni tertemiz ayıracağım"<sup>98</sup> ifadesi bunun manevî bir şeref ve yüceltme işi olduğunu gösterir.<sup>99</sup>

Fazlur Rahman'a (1919-1988) göre sûfilik ve ona yakın kaynaklardan doğan belli inançlar, zamanla Sünnî inanç sisteminin bir parçası haline geldi. Mesihin ikinci kez geleceğine ve mehdiye inanma bunun örneklerindedir. Bu nazariyelerin ahlakî açıdan zararlı olduğu açıktır. Mesihliğin ilk benimsenmesi ya Şîlik ya da sûfilik tarafından olmuştur. İlk benimseyen kim olursa olsun, onu Sünniliğe sûfiler veya daha çok sûfi hareketin öncüleri mesihin geleceğı ümidini telkin etmek suretiyle siyasi bakımdan hayal kırıklığına uğramış ve ahlâkî mahrumiyete terk edilmiş halk kitlelerini teselli ve memnun etmek isteyen II. ve III. yüzyılın vâizleri ve tebliğcileri getirmiştir.<sup>100</sup>

Müfessirlerden bir kesimi, Hz. Peygamber(s.a.v.)in, Mi'râc'da Hz. İsa ve Hz. Yahya'yı, ikinci gökte görmüş olmasını, İsa'nın ruhu ve cesediyle göğe çıktığına delil gösterirler. Eğer Hz. Peygamber'in, Mi'râc'da gökte görmesi, Hz. İsa'nın, cesediyle göğe çıktığına delil ise, Hz. Yahya'nın ve diğer peygamberlerin de cisimleriyle göğe çıktığına delildir. Çünkü Hz.Peygamber, öteki peygamberleri de çeşitli

<sup>96</sup> Tabatabâi, S. Muhammed Hüseyin, *el-Mizân*, y.y. 1973, III/206-207.

<sup>97</sup> Bkz. Secde, 32/11; Nisâ, 4/97; Enfâl, 8/50; En'am, 6/61; Hacc, 22/5; Nisâ, 4/15; Yûsuf, 12/101.

<sup>98</sup> Âl-i İmrân, 3/56.

<sup>99</sup> Mahmûd Şeltut, "*İsa'nın Ref'i*", çev. E. Ruhi Fığlalı, A.Ü.İ.F.D. cilt: XXIII, Ankara, 1978, 320-323.

<sup>100</sup> Fazlurrahman, *İslâm*, çev. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, Ankara, 2000, 333.

göklerde görmüş idi. Oysa hiç kimse, başka bir peygamberin ruhu ve cesediyle birlikte göğe çıktığını ileri sürmemiştir.<sup>101</sup>

İshak Yazıcı'ya göre Âl-i İmrân 55. âyette geçen "müteveffike" ifadesini Zümer<sup>102</sup> ve En'âm<sup>103</sup> sûrelerinde yüklenen anlam (uyutmak) çerçevesinde değerlendirmek daha uygundur. Çünkü Âl-i İmrân sûresindeki söz konusu âyette cümlelerin ifadelerine bakılacak olursa, Hz.İsâ'nın fiilen ölmediği yer küresinden semaya yükseltildiği ve inkârcıların (onu öldürmek isteyen nankör Yahudilerin) elinden Allah'ın yardımı ile kurtulduğu biçiminde bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Yazıcı'ya göre şayet ilk cümledeki "müteveffike" ifadesi "ben seni öldüreceğim" tarzında algılanacak olursa; bu cümlelerin diğer cümlelerle hiçbir uyumlu ve mantıksal bağlantılarının kalmayacaktır. Zira Yahudiler, Hz.İsâ'yı öldürmek istiyordu. Allah da onu kurtaracağını yani, onun ölümüne engel olacağını âyette açıkça ifade ettiğine göre, meâl yazarlarımızın bu âyetin birinci ve üçüncü cümlelerine yönelik olarak "seni öldüreceğim" ve "seni inkârcılardan kurtaracağım" tarzında yaptıkları çevirilerde mantıklı bir tutarlılık görülmemektedir.<sup>104</sup> Allah Hz.İsâ'yı Yahudilerin elinden kurtarmış sonrada bilinmeyen bir zaman ve mekânda onu öldürmüştür. Şayet onun kurtarıldığı ifade edilip öldürüldüğü söylenmese bir takım yanlış inançlara açık kapı bırakılmış olurdu. Her insanın ölümlü olması nedeniyle İsâ'nın ölümünden bahsedilmeyebilirdi. Ancak insanların yanlış düşüncelere kapılmalarını önlemek için onun ölümü ayrıca vurgulanmıştır.

Hüseyin Atay'a göre Hz.İsâ ölmüştür hayatta değildir ve dünyaya dönmeyecektir. Hadislerle iman esasları sabit olmaz ve Kur'an'a ilave yapılamaz. Hz.İsâ'nın ölmediği, göğe çıkarıldığı ve geri döneceği ile ilgili Hıristiyan mitolojisi İslâmlaştırılarak Müslümanların arasına sokulmuştur. Hz.İsâ öldürülmemiş, Allah onu öldürmüştür. Bu "*sen attığın zaman, sen atmadın, fakat Allah attı.*"<sup>105</sup> âyetindeki gibi bir üslub içerisinde anlatılmıştır. Buna göre "onlar öldürmediler, ama Allah öldürdü" anlamı verilebilir.<sup>106</sup>

Hz.Ömer'in, Hz.Peygamberin ölmediğine dair ileri sürdüğü delil Hz.Musa'nın Tur dağına gitmesiyle örneklenmiştir. Hz.İsâ'dan bahsetmemiştir. Hz.Ömer'in Hz.Musa'yı zikredişi âyet-i kerimeden kendi istidlallerine ve anlayışına dayanıyor. Şayet İsâ'nın ölmediği, göğe çıkarıldığı ve sonra geleceği Kuran-ı Kerim'de iddia edildiği gibi açık olsaydı Ömer Musa'yı değil de İsâ'yı misal verirdi ve İsâ ile istid-

<sup>101</sup> Ateş, a.g.e. X/211-212.

<sup>102</sup> Zümer, 39/42.

<sup>103</sup> En'âm, 6/60.

<sup>104</sup> Yazıcı, İshak, "*Edip Yüksel ve Muhammed Esed'in Meâllerine Eleştirel bir İnceleme*", Kur'an Meâlleri Sempozyumu İçinde, Ankara, 2007, I / 327.

<sup>105</sup> Enfâl, 8/17.

<sup>106</sup> Atay, Hüseyin, *Kur'an'a Göre Araştırmalar I-III*, Ankara, 1997, 53-54.

lal daha uygun olurdu. Böyle olmamasının sebebi İ̇sâ'nın ölmediği, göğe çıktığı ve kıyamet öncesi geleceği ilk Müslümanlarca bilinmemektedir.<sup>107</sup>

İ̇sâ'nın ineceğine inanmak, i'tikâdî bir meseledir. İtikâd, şekk üzerine kurulmaz, yakîn üzerine kurulur. İ̇sâ'nın göğe çıktığına ve âhir zamanda ineceğine dair yakîn (kesin bilgi) ifade edecek bir haber yoktur. Bu konudaki rivayetlerin hepsi âhâd haberlerinden ibarettir. Kaldı ki İ̇sâ'nın ineceği hakkında anlatılanlar, Ehl-i Beyt'ten, Mehdî adında âdil bir imamın geleceğine dair anlatılan rivayetlere çok benzerlik gösterir ki, Mehdî hakkındaki rivayetlerde de bir kesinlik yoktur. Bu rivayetler, mütevâtir olmadığı gibi meşhur bile değildir. Hadîsiler katında sahihin altında bir derece olan hasen hadîs kabul edilmiştir. Kesinlik ifade etmeyen bu hadislere akîde inşa edilemez.<sup>108</sup> İnanç esasları, en kat'î ve açık nasslarla ortaya konulmuştur. Bu bakımdan ümmetin üzerinde ittifak ettiği hususlarda, hep aynı kat'iyet ve sarahatta nasslara dayanılmıştır. Ayrıca Mehdî ve Mesih rivayetlerinden bazılarının ilk siyasî hizipleşmelerle ilgili çağrışımlarda bulunması da gözden uzak tutulmamalıdır.<sup>109</sup> Deccâl ile ilgili hadislerin Mehdî hadisleriyle yakın ilgisi vardır. Bu iki konu birbirine hem mahiyet hem de içerik bakımından benzemektedir.

### Kurtarıcı Mitolojisi

Dinlerin tarihi araştırması, ilkel dinlerde çeşitli, ama yine de hatırı sayılır ölçüde benzerlikler taşıyan kurtarıcı anlayışlarının varlığını ortaya koymuştur. Tamamen mitolojik özellikte kurtarıcı şahsiyetler Yakın Doğu ve Hint dinlerinde de bulunmaktadır. Mısırlıların Oziris'i, Babililerin Marduk ve Temmuz'u, Suriyelilerin Esmun ve Adonis'i Mandelilerin, (Mandaens, Sâbiiler) Manda d'Hajje ve Hibil-Ziwa'sı Hintlilerin Vişnu-Krişna-Vasudeva ve şiva fiğrleri gibi.<sup>110</sup> lmeden önce göğe çekilme inancının İslâm ncesi heteredoks/muharref ve batıl birçok dinde bulunduğunu görüyoruz. Maniheist geleneğe göre Mani, bir yıllık süreyle cemaatinden ayrılıp bir mağaradan tanrısal âleme yükselmiş; geri döndüğünde de oradan getirmiş olduğu kutsal metni cemaatine tebliğ etmiştir.<sup>111</sup> Hz.İ̇sâ hakkında ileri sürülen yükselme/göğe çekilme yorumları bu kadîm anlayışı yansıtıyor olabilir.<sup>112</sup>

armıha gerilme ve göğe kaldırılma inancı, eski dinlerden beri süregelen bir inançtır. Allah için kendini feda etme hikâyesi, çeşitli toplumlarda din kurucu ve

<sup>107</sup> Atay, Hüseyin, *Ehl-i Sünnet ve şia*, Ankara, 1983, 117.

<sup>108</sup> Ateş, a.g.e. X/218.

<sup>109</sup> İlhan, Avni, *Mehdilik*, İzmir, 1976, 140-141.

<sup>110</sup> Wach, Joachim, "*Dinler Tarihi ve Din felsefesinde Kurtarıcı ve Kurtuluş*", ev. Ali Coşkun, (Mesih'i Beklerken Mesihçi ve Millenarist Hareketler İçinde) İstanbul, 2003, 147.

<sup>111</sup> Gündüz, ř. nal, Y. Sarıkioğlu, E. *Dinlerde Yükseliş Motifleri*, Konya, 1996, 39.

<sup>112</sup> Sarmış, a.g.e. 129. Geniş bilgi için bkz. Ocak, Ahmet Yaşar, *Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslâm ncesi Temelleri*, İstanbul, 20056, 221, 256, 259.

liderlerine uyarlanmıştır. Binlerce yıldan beri süregelen bu inanç, Hz. İsa'ya da uyarlanmıştır. Bu i'tikâd, putperestlikten Hıristiyanlığa geçmiş bir inançtır. Zira Hinduizmde de insanlığın ezeli günâhından ve bunun kaldırılması için babasız dünyâya gelen Krişna'nın, kendisini feda ettiğinden, asılırken başında altın bir taç bulunduğundan söz edilir. Krişna, elleri ayakları delinerek (yani çivilenerek) asılmıştır.<sup>113</sup>

Ölümünden sonra İsa'nın haşri ve yükselmesi tasavvuruna benzer bir tasavvur da İsa'nın annesi Meryem'le ilgili olarak düşünülmüştür. Buna göre bakire Meryem öldükten sonra önce ruhu, daha sonra ise ölü bedeni semaya yükseltilmiştir. Bu şekilde hem ruh hem de beden olarak semaya yükselen Meryem, İsa'nın ikinci kez yeryüzüne "Tanrı'nın Krallığı" dönemini başlatmak üzere gelişine kadar mezarına dönmeyip semada kalacaktır. Meryem'in vücudunun da göğe çıktığı düşüncesi 1950'de Katolik Kilise tarafından inanç esasları arasına alınmıştır.<sup>114</sup>

Mehmet Paçacı'ya göre Sami kültür geleneği içinde uzunca bir süreye yayılmış dinî bir literatürün karakteristik özelliği dünyanın sonuna dair konuşmasıdır. İslâm tarihi açısından bakıldığında fiten adıyla anılan olaylar ve bunların doğurduğu sorunlar, rivayetlerde gelecekte haber verme şeklinde ve belli bir üslup içerisinde ifadelendirilmiştir. Fiten edebiyatındaki söylem ile apokaliptik söylem arasında gözden kaçırılmayacak benzerlikler görülmektedir. Dünyanın sonuna yaklaşıldığını gösteren 'alametler' dizisi olarak ortaya çıkması ve Mehdi ve Deccal gibi belli ortak kahramanların belirmesi bu edebiyatın başlıca konularını teşkil eder. Apokaliptik edebiyat, dünyanın sonunda Allah'ın göndereceği bir kurtarıcı Mesih kişiliği geliştirmiştir. Apokaliptik edebiyatta fantastik anlatımlar, son derece sembolik bir dil ile yazılmıştır. Başka bir sembolizm de sayılarla yapılır.<sup>115</sup>

Tevrat'la İncil arası dönem Yahudilikte Mesihçi beklentiler iki yönde inkişaf etmiştir. Biri milli, politik ve otantik olmayan Süleyman'ın Mezmurlar'ında (17 ve 18) en açık bir şekilde ortaya konandır. Burada Milli Mesih Davud'un torunudur. O, hikmetle ve adilce hükmedecek; dünyanın büyük kuvvetlerini yenecek, kendi halkını yabancı yönetimden azad edecek ve insanların huzur ve mutluluk içinde yaşayacakları evrensel bir krallık kuracaktır.<sup>116</sup>

İncillerin deyişiyle Hz.İsa'nın "Baba beni niçin bıraktın?! Gibi bir ifade Hz.İbrahim'de görülmemektedir. Şayet iddia edildiği gibi, Allah'ın buyruğu gereği Hz.İsa, insanların günahlarına kefarete olmak üzere feda edilmiş, çarımha idam

<sup>113</sup> Ateş, a.g.e. X/212.

<sup>114</sup> Gündüz, Ş. Ünal, Y. Sarıkçıoğlu, E. *Dinlerde Yükseliş Motifleri*, Konya, 1996, 58.

<sup>115</sup> Paçacı, Mehmet, "*Hadiste Apokaliptisizm veya Fiten Edebiyatı*", İslâmiyât, cilt: 1, sayı: 1, Ankara, 1998, 35-38, 44.

<sup>116</sup> Ringgren, Hemler, "*Messianism*", çev. Ali Coşkun, (Mesih'i Beklerken Mesihçi ve Millenarist Hareketler İçinde) İstanbul, 2003, 46.

edilmemiş ve esenlik içinde olmuşsa, onun da Hz.İbrahim gibi şikayet ve sitem etmemesi, ateşin İbrahim'i yakmadığı ve ve eziyet vermediğı gibi silahların kendisine etki etmemesi ve ıstırap çekmemesi gerekir.<sup>117</sup>

Herhangi bir güçlü delile dayanmadan Hz.İsâ'yı geri döndürüp, Müslümanların onun tabii ve tasdik edicisi olacaklarını söylemenin cevaplanması gereken pek çok sorunu çözümsüz bıraktığı açıktır. Böyle bir dönüş olacaksa bu neden açıkça belirtilmedi? Kur'an nübüvvet geleneğinin Hz.Muhammed ile sona erdiğini kesin bir dille şöyle ifade eder: *"Muhammed içinizden herhangi bir adamın babası değıl, Allah'ın elçisi ve habercilerin sonuncusudur. Allah her şeyi bilendir."*<sup>118</sup> Diğer yandan *"Senden önce hiç bir insanı ölümsüz kılmadık. Sen ölürsen onlar ebedi mi kalacaklar?"*<sup>119</sup> âyeti Allah'ın insanlar için koyduğu ölüm yasasının değışmeden ve istisnasız bir şekilde işlediğini açıkça ifade eder. Âyette (3.55) *"seni ben öldüreceğim ve ben seni yükselteceğim"* ifadeleriyle Allah İsâ'nın ölümünü kendisine izafe etmiştir. Gerçi bu görüşe sebep ne olursa olsun insan için ölümü yaratanın Allah olduğu ifade edilerek itiraz edilebilir. Ancak (4.157) âyette *"İsâ Mesih'i öldürdük! demelerinden ötürü (belâlara uğradılar). Oysa onu öldürmediler ve asmadılar; sadece onlara öyle (olmuş gibi) göründü."* ve bir diğer âyette de *"Biz, senden önce de, kendilerine vahiy verdiğimiz kişilerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız bilenlerden sorunuz. Biz onları (peygamberleri), yemek yemez birer (cansız) ceset olarak yaratmadık. Onlar (bu dünyada) ebedi de değıllerdiler."* buyurulmaktadır.<sup>120</sup> Bu âyetleri birlikte düşündüğümüzde yukarıdaki görüşümüz doğrulanmış olmaktadır. Hz.İsâ'nın canını almaksızın yükseltip, sonra dünyaya indirileceğı görüşü her can taşıyanın ölümlü<sup>121</sup> olduğu şeklindeki sünnetullahaya ters düşmektedir.

#### **Nüzûl-i İsâ'ya Te'vilci Yaklaşım**

Hz.İsâ'nın nüzûlü ile ilgili bazı hadisleri zahiri anlama yüklemenin ve bu hadislerin tamamını reddetmenin güçlüğü ortadadır. Bir orta yol olarak bu hadisleri te'vil edenler de bulunmaktadır. Âyetlere göre Hz. İsâ'nın vefatı kesin olduğuna göre bu âyetleri, âhâd haberlere dayanarak te'vil etmek yerine bu hadisleri te'vil etmek daha sağlıklı görülebilir. Eğer bu hadisler rivayet edildikleri şekilde gerçekten Hz. Peygamber tarafından söylenmiş ise, bunlardan şu mânâ anlaşılabilir: İsâ'nın ruhu, yani ümmeti mahvolmadı, daha yaşayacaktır. Fakat Kıyametten önce bu rûh, yani İsâ ümmeti, İslâm'a dönecektir. Bu hadislerden, Hıristiyanların bir gün Müslü-

<sup>117</sup> Sarmış, İbrahim, *Hız.İsâ ve Mesih İnanıcı*, İstanbul, 2007, 107.

<sup>118</sup> Ahzâb, 33/40.

<sup>119</sup> Enbiyâ, 21/34.

<sup>120</sup> Enbiyâ, 21/7-8.

<sup>121</sup> Âl-i İmrân, 3/185.

man olacakları sezilebilir. Tabii bu, hadîslerin yüzde yüz Hz.Peygamber tarafından söylenmiş olduğu varsayımına göre böyledir.<sup>122</sup> İshak Yazıcı Hz.Îsâ'nın nüzûlüne dair haberlerdeki hakiki manayı gündem dışına itmemek kaydıyla, söz konusu ifadelerden Batnî (iş'arî) bazı çıkarımlarda bulunmanın mümkün olduğunu belirtir.<sup>123</sup>

Zeki Sarıtoprak'a göre Hz.Îsâ'nın maddi evrenden kopmak anlamında ölmüştür, ancak hayatın mertebeleri olduğu gibi ölümün de mertebeleri bulunmaktadır. Şehitler ölü bilindikleri halde, Kur'an onların ölmediklerini söylemektedir.<sup>124</sup> İşte Hz.Îsâ'nın Allah katına yükseltilmesi de buna benzer bir şekilde bir başka varlık mertebesine geçmek, boyut değiştirmektir.<sup>125</sup> Ancak Kur'an'da şehitlerin "ölü" olarak nitelenmemesini isteyen âyet<sup>126</sup> onların dünyevî bir hayat sürdüklerini ifade etmez. Bu âyetle anlatılmak istenen şehitler dünyevî olanla kıyaslanamayacak derecede üstün nimetlere ulaşmış olmaları anlamıyla bu ifadeyi men eder ve âhiretin dünyaya üstünlüğünü anlatmak ister.

Celal Yıldırım'a göre "Hz.Îsâ ruhu alınmadan Allah katındaki özel makama yükseltilmiştir. Yeryüzüne inip son görevini yaptıktan sonra eceliyle ölecektir. Nasıl ki Hz.Muhammed'in Mirac gecesi biyolojik yapısı ruhî yapısına dönüşerek bir bakıma tamamen ruhlaşıp öylece yüceldiyse Hz.Îsâ'nın durumu da böyle olmuştur."<sup>127</sup> İnsanın biyolojik yapısı dünya dışında olmaya müsait olmadığından dünya dışında olmak ölmek anlamına geliyor. Maddi bünyenin ölmesi yok olmak anlamına gelmeyecek dünyevî hayat süresinin sona ermesi anlamına geliyor. Hz.Îsâ'nın döneceğini savunanlar onun dönüşünü görevini tam yapma veya görevini tamamlama ile de illetlendirmektedirler. Oysa Hz.Îsâ'nın görevini eksik yaptığı ya da tamamlayamadığına dair bir ifadeye Kur'an'da rastlanmamaktadır.

Yakın zamana kadar çift kutuplu bir dünya vardı. A.B.D. ve Sovyetler dünyasının iki süper gücü idiler. Marksist ideoloji her ne kadar Kutsal Kitaptan esinlenerek dünyevî bir cennet kurma ideali geliştirmiş olsa da siyasî, iktisadî fikirlerini din ile yeterince bağdaştıramamıştı. Hatta dinin ezilen toplumlara etkisizleştirdiği iddiasıyla din karşıtı söylemler geliştirmişti. Marks'ın özelde Hıristiyan teolojisindeki çelişkiler ve akla aykırılıklar dolayısıyla dine karşı takındığı toptancı, mutlak ret tavrı, bilimsel yönetime aykırı bir genellemeciliğe dayanmaktaydı. İslâm dünyasındaki gerileme nedeniyle dinine yabancılaşan insanlar bu ideolojiden etkilenmeye başladıklarında artık din ile aralarındaki mesafeyi gittikçe açtılar. Bu cereyanlar özellikle

<sup>122</sup> Ateş, a.g.e. X/211.

<sup>123</sup> Yazıcı, İshak, "Kur'an'a Göre Hz.Îsâ'nın Ref'i ile İlgili Âyetlerin Yorumlarının Tahlihi", O.M.Ü.İ.F.D. sayı: 20-21, Samsun, 2005, 97.

<sup>124</sup> Bakara, 2/154.

<sup>125</sup> Sarıtoprak, Zeki, *Nüzûl-i Îsâ Meselesi*, İzmir, 1997, 152.

<sup>126</sup> Bakara, 2/154.

<sup>127</sup> Yıldırım, Celal, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, İstanbul, t.y. II/925.



ülkemizde adeta yenilmez bir tufan gibi algılandı. O dönemde yaşayanlar din açısından tehlike olarak algıladığı bu cereyanın hüküm sürdüğü dönemlerde önlem olarak Hıristiyan olan diğer süper güç A.B.D. ve Avrupa ile işbirliği yapılabileceğini düşünmüş olmalıdır. Zaten A.B.D. ve Avrupa karşı bloğu Hıristiyanlara karşı takındığı tutum nedeniyle eleştirmektedir.

Hz.Peygamber döneminde Müslümanlar Mekkele müşriklerle yürüttükleri mücadeleye kabilinden psikolojik harp tekniği icabı Mecusî İran karşısında Ehl-i Kitab Rûmları desteklemişlerdir. Tarih Müslümanları Sovyetlerin dinle barışık olmayan tutumları karşısında bir kez daha Hıristiyanlarla aynı tarafta bırakıyordu. Bu buhranlı dönemin psikolojisiyle Said Nursi (1873-1960) nüzûl-i İsâ konusundaki hadisleri yaşadığı tarihsel şartlar açısından değerlendirerek şöyle yorumluyordu: “Tabiiyyun, maddiyyun felsefesinden tevellüd eden bir cereyan-ı nemrudane, gittikçe ahirzamanda felsefe-i maddiye vasıtasıyla intışar ederek kuvvet bulup ulûhiyeti inkar edecek bir dereceye gelir. İşte böyle bir sırada, o cereyan pek kuvvetli göründüğu bir zamanda, Hz.İsâ'nın şahsiyet-i maneviyesinden ibaret olan hakikî İsevîlik dinî zuhur edecek, yani rahmet-i İlahiyenin semasından nüzul edecek; hâl-i hazır Hıristiyanlık dinî o hakikata karşı tasaffî edecek, hurafattan ve tahrifattan sıyrılacak, hakaik-i İslâmiye ile birleşecek; manen Hıristiyanlık bir nevi İslâmiyete inkılab edecektir. Kur'an'a iktida ederek, o İsevîlik şahs-ı manevîsi tâbi ve İslâmiyet metbu makamında kalacak, din-i hak bu iltihak neticesinde azîm bir kuvvet bulacaktır. “Dinsizlik cereyanına karşı ayrı ayrı iken mağlub olan İsevîlik ve İslâmiyet ittihad neticesinde, dinsizlik cereyanına galebe edip dağıtacak istidadında iken; âlem-i semavatta cism-i beşerîsiyle bulunan şahs-ı İsâ (a.s.), o din-i hak cereyanının başına geçeceğini, bir Muhbir-i Sadık, bir Kadir-i Külli Şey'in va'dine istinad ederek haber vermiştir. Madem haber vermiş, hakır.”<sup>128</sup> Said Nursi'nin nüzul-i İsâ inancından hareketle siyasi, konjektürel bir proje geliştirdiğini görüyoruz. Bu değerlendirmeler siyasi bir projeksiyon olarak ayrı bir çalışmanın konusu olabilir. Ancak biz bu senaryonun akidevî mahiyet kazanacak seviyede güçlü bir bilgi temelinden yoksun olduğu kanaatindeyiz.

Diğer yandan nüzûl-i İsâ inancının bir takım emperyal emellere araç edildiği iddiaları da yabana atılır gibi değerildir. Hıristiyan dünyanın, Müslümanları ve bütün dünyayı Hıristiyanlaştırma ve onlara hakim olma idealini besleyen en önemli hususlardan biri, nüzûl-i İsâ inancı, yani Hz.İsâ'nın âhir zamanda tekrar dünyaya dönerek bin yıllık hakimiyetini kuracağı beklentisidir. Hıristiyan inançlarında Hz.İsâ Haç'a gerildikten üç gün sonra tekrar dirilmiş ve göğe yükselmiştir. Kıyamete yakın bir zaman da tekrar dünyaya gelecek ve Hıristiyanları kurtaracak bin yıl hüküm sürecektir. İşte misyonerler bu inancı da kendilerine tutamak yaparak güya Hz.İsâ'nın

<sup>128</sup> Said Nursi, *Mektûbât*, İstanbul, 2000, 69; Bkz. Sabaz, Burhan, “Hz.İsâ Nasıl Gelecek”, <http://www.tefekkurdergisi.com/icerik.asp?dergi=19&konu=506> 2007

dünyaya gelmesinin yakın olduğunu, dünyayı onun gelişine hazırlamaları, yani bütün dünyayı Hıristiyanlaştırmaları gerektiğini söylemektedirler.<sup>129</sup>

Said Nursi, Hz.Îsâ'nın dünyaya gelişini İlahi kudret açısından değerlendirerek mümkün gördüğünü şu ifadelerle ortaya koymaktadır: “Evet her vakit semâvâttan melâikeleri yere gönderen ve bazı vakitte insan suretine vazeden ve ruhanîleri âlem-i ervahtan gönderip beşer suretine temessül ettiren, hattâ ölmüş evliyaların çoklarının ervahlarını cesed-i misaliyle dünyaya gönderen bir Hakîm-i Zülcelal, Hz.Îsâ'yı, Îsâ dinine ait en mühim bir hüsn-ü hâtimesi için, değil sema-i dünyada cesediyle bulunan ve hayatta olan Hz. Îsâ, belki âlem-i âhiretin en uzak köşesine gitseydi ve hakikaten ölseydi, yine şöyle bir netice-i azîme için ona yeniden cesed giydiren dünyaya göndermek, o Hakîm'in hikmetinden uzak değil. Belki onun hikmeti öyle iktiza ettiği için vaad etmiş ve vaad ettiği için elbette gönderecek.”<sup>130</sup>

Konuya “Allah her şeye kâdirdir” aksiyomu açısından bakıldığında mümkün olmayan hiçbir şey yoktur. Hz.Îsâ'nın döneceği iddiasını Allah'ın kudretine bağlayarak bu konudaki itirazları cevapsız bırakmak, sıfâtullah üzerinden meşruiyet bulma kıvraklığı olarak algılanacaktır. Öte yandan Allah'ın sünnetinde de değişiklik olmamaktadır. Nitekim Kur'an bunu şöyle ifade eder: “*Allah'ın geçmişlere uyguladığı yasa budur ve Allah'ın yasasında bir değişme bulamazsın.*”<sup>131</sup> Allah'ın Hz.Adem'den buyana uyguladığı yasa insanların belli bir ömür sürdükten sonra dünya hayatını tamamlayarak âhirete intikalleridir. Genellikle bunalım ve buhran dönemleri mehdi ve Mesih inancına elverişli bir ortamdır. Ne var ki Mesih ve Mehdi beklentisi ümit vermek gibi olumlu yönü olmakla beraber tembellik, ahlâkî gevşeklik gibi olumsuz yönleri de bulunmaktadır. İslâm'da en önemli ilkelerden birisi kötülük karşısında her Müslüman'a yüklenen sorumluluk bilincidir. Kurtarıcı beklentisi kitlelere kısmî bir rahatlık sağlasa bile problemleri başka mercilere havale etme gibi İslam'daki sorumluluk bilinciyle bağdaşmayan yönüyle olumsuz bir atmosfer yaratmaktadır.

Tüm İslâm dünyası üzerindeki sorumluluğu bir kişiye (Mehdi'ye) ve Hz. Îsâ'nın dönüşüne havale etmek sorumluluktan kaçmak değil midir? Bu tez şöyle ifade edilmektedir: “Kur'an medeniyeti ile dinsiz felsefenin mukayesesini yaparak beşerin saadetinin “İslam Medeniyeti” ile olduğunu isbat eden ve insanlığa hidayet yolunu gösteren elbette “Mehdi” olacaktır. Îsâ (a.s.) da ona uyacaktır. Bunun sonucu olarak hak din dinsizlik karşısında büyük bir güç kazanacak ve insanlar ekseriyetle

<sup>129</sup> Arslan, Hulusi, “*Misyonerlik ve Nüzûl-i Îsâ İnancı*”, Turan Dergisi, sayı: 1, İstanbul, 2005, 91, 98.

<sup>130</sup> Said Nursi, *Mektûbât*, 69.

<sup>131</sup> Ahzâb, 33/62.

hak dine gireceklerdir.”<sup>132</sup> Materyalist, pozitivist akımlarla baş etme, modern dünyanın meydan okumaları karşısında durabilme ve yeni, müsbet bir modernite üretme Müslüman entelektüellerin sorumluluğundadır. İslâm’ın geleceğini Hıristiyanların dinlerinin hakikatine dönmeleri kurgusunda görenler, farkına varmadan Müslümanların istikbalini Hıristiyanlara bağlamış oluyorlar. Kur’an’da şu âyetin sorumluluktan kaçma kolaycılığını eleştirdiğini hatırdı tutmak gerekmez mi?: “*Ey Musa! Onlar orada buldukları müddetçe biz oraya asla girmeyiz; şu halde, sen ve Rabbin gidin savaşın; biz burada oturacağız*” dediler.”<sup>133</sup>

Said Nursi’nin Hz.İsâ’nın dönmesiyle ilişkilendirdiği Hıristiyanlık hakkındaki öngörü oldukça iddialı bir dille şöyle ifade edilmektedir. “Bediüzzaman’ın gelecekteki İsevi ve İslamiyet ittifakı konusundaki görüşleri sadece bir iddia ve temenniden ibaret değildir. 1900’lü yılların başında yazdığı *Hakikat Çekirdekleri* isimli eserinde “Nasraniyet ya intifa veya ıstıfa edip İslamiyet’e karşı terk-i silah edecektir. Nasraniyet birkaç defa yırtıldı. Protestanlık’a geldi. Protestanlık da yırtıldı, tevhide yaklaştı. Tekrar yırtılmaya hazırlanıyor. Ya intifa bulup sönecek veya hakiki Nasraniyet’in esasını câmi olan hakâik-ı İslamiye’yi karşısında görecek teslim olacaktır” diyordu.”<sup>134</sup> Hıristiyanlık için böyle deterministik öngöründe bulunabilmek için pek çok dinî, felsefî, siyasî ve sosyal kıstas olması gerekir. Kaldı ki içinde yaşadığımız çağdaki Hıristiyan âleminin düşünceleri ve hedefleri bu öngörüye doğrular nitelikte değildir. Bugün Hıristiyan âleminden yansıyan genel fotoğraf İslâm’a yönelmek bir yana Müslümanları hatta bütün insanları Hıristiyanlaştırma idealiyle daha çok uyumludur.

Gerçekte bu yorumlar Said Nursi’nin temennilerini yansıtmaktadır. Zira günümüze geldiğinde tarihî şartlar değişmiş, Sovyetler gücünü kaybetmiş, dünya tek kutuplu bir dünya haline dönüşmüştür. Yakın dönemde ve halen dünya Müslümanlarına Hıristiyan Batı dünyasından ciddi tehditler gelmektedir ki, Irak’ta yaşananlar bunun bir ispatı durumundadır. Bununla Hıristiyan dünya ile olumsuz bir münasebet yürütmek gerektiğini asla kastetmemekteyiz. Ancak güçlü, Kur’anî naslar ona nispetle çok daha zayıf âhâd haberlere inşâ edilirse bir takım gelecek senaryoları her zaman kurgulanabilir.

Hz.İsâ’nın âkıbeti hakkında kuşkuya kapılarak zannî bilgiye uyup kat’î bilgidен yoksun olanların durumunun bir benzeri de Ashâb-ı Kehf hakkında söz konusudur. Ashab-ı kehf üzerinde spekülasyon yaparak onların tevhid mücadelesini gözden kaçıranların durumu ne ise Hz.İsâ’yı önce Tanrı’nın oğlu ilan edip sonra onu “Tan-

<sup>132</sup> Kaya, M. Ali, “İsevilik: Hz.İsâ İslâm’ı”, Köprü Dergisi, sayı: 93, İstanbul, 1996, <http://www.koprudergisi.com/index.asp?Bolum=EskiSayilar&Goster=Yazi&YaziNo=736> 2008 ; krş Said Nursi, Mektûbât, 60.

<sup>133</sup> Mâide, 5/24.

<sup>134</sup> Kaya a.g.yer. Krş. Said Nursi, *Hutbe-i Şâmiye*, İstanbul, 1993, 120-121.

rı'nın kurbanı" olduğu iddiasında bulunanların durumu aynıdır. Halbuki onu "Tanrı'nın kurbanı" addedenlerin iddiasına mesned olacak öldürme fiili de gerçekleşmemiştir. Zira Hz.İsâ'nın misyonu ne yeryüzünde işlemediği bir günahtan dolayı kurban olmak ne de tanrılığını ilân etmektir. O Allah'ın dinini insanlara tebliğ için görevlendirilmiş bir elçiden başka bir şey değildir.

Hız.Peygamber sathî tartışmaya girmekten men edilmiş olduğu halde Ashab-ı Kehf hakkında da benzeri bir tartışma yaşanmıştır. Onların sayısı, yanlarını dönme sıklığı<sup>135</sup>, isimleri<sup>136</sup>, mağaranın yeri, köpeklerinin adı-cinsi<sup>137</sup>, erzakın cinsimiktarı, erzak almaya gidenin adı<sup>138</sup> gibi konularda gereksiz tartışmaya girilmiş, onların tevhid mücadelesi göz ardı edilmiştir. Bu konuda Kur'an'da şöyle denilmektedir: *(İnsanların kimi:) "Onlar üç kişidir; dördüncüleri de köpekleridir" diyecekler; yine: "Beş kişidir; altıncuları köpekleridir" diyecekler. (Bunlar) bilinmeyen hakkında tahmin yürütmektir. (Kimileri de:) "Onlar yedi kişidir; sekizincisi köpekleridir" derler. De ki: Onların sayılarını Rabbim daha iyi bilir. Onlar hakkında bilgisi olan çok azdır. Öyle ise Ashâb-ı Kehf hakkında, delillerin açık olması haricinde bir münakaşaya girişme ve onlar hakkında (ileri geri konuşan) kimselerin hiçbirinden malumat isteme.*<sup>139</sup>

*"Onlar mağaralarında üçyüz yıl kaldılar ve buna dokuz yıl daha kattılar."*<sup>140</sup> Bu âyetin/cümlenin Allah'a mı yoksa "gereksiz tahminlerde" bulunanlara mı ait olduğunda problem olmuştur. Bu ifadenin kime ait olduğu, âyetin bağlamından hareketle kolaylıkla tespit edilebilir. Yani, bu âyet, hem 22. âyetteki Ashâb-ı Kehf'in kaç kişi olduklarına dair "gereksiz tahminler"de bulunanlarla ve hem de 26. âyetteki *"Onların (orada) ne kadar süre kaldıklarını en iyi Allah bilir."* âyetleriyle ilintilidir. 22. âyette geçen *"onların sayısını en iyi Rabb'im bilir."* ifadesiyle Ashâb-ı Kehf'in sayısı ile ilgili yapılan tahminler; 26. âyette ise *"Onların (orada) ne kadar kaldıklarını en iyi Allah bilir."* ifadesiyle de kaldıkları süre ile ilgili yapılan tahminler reddedilmektedir. Dolayısıyla 25. âyet, Allah'ın bizzat kelamı değil, tahminlerde bulunanların sözlerinin aktarımıdır. Ayrıca, 19. âyette de mağara ehlinin kendilerinin ne kadar süre kaldıklarını en iyi Allah'ın bileceğini söylemeleri manidardır. Onların bile gereksiz gördükleri süre merak konusu haline gelmiştir. Demek istediğimiz, gayba ilişkin bilginin yegane sahibinin Allah olduğu her fırsatta tekrarlanmaktadır. Buna

<sup>135</sup> Burusevî, İsmail Hakkı *Rûhu'l-Beyân*, İstanbul, 1389, V/225.

<sup>136</sup> Beyzâvî, Kâdî, *Tefsîru'l-Beyzâvî*, thk. Muhammed Subhî, Mahmûd Ahmed, Beyrut, 2000, II/334.

<sup>137</sup> İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Beyrut, 1969, III/76.

<sup>138</sup> Taberî, *Tefsîr*, Mısır, 1968, XV/218-220.

<sup>139</sup> Kehf, 18/22.

<sup>140</sup> Kehf, 18/25.

göre âyet şöyle çevrilebilirdi: "(Bazıları), onların mağaralarında üç yüz yıl kaldıklarını (söylediler; bazıları) da buna dokuz yıl eklediler."<sup>141</sup>

Âlimlerin Ashab-ı Kehf hadisesini ele alış biçimi de Hz.Îsâ'nın âkıbetini inceleme tarzlarına benzemektedir. Kur'an'ın bu hadiseyi anlatmadaki hedefinin tevhid mücadelesi ve ölümden sonra diriliş gerçeği olarak özetlersek, gereksiz teferruata gömülen âlimlerimizin durumu hayret vericidir. Hz.Peygamber Ashab-ı Kehf hakkında Kur'an'da verilen mesajla yetindiği halde tefsirlerde gereksiz pek çok nakil, hadisenin nakliyle anlatılmak istenenden uzaklaştığını gösteriyor.

### Sonuç

Hz.Îsâ'nın nüzûlü konusu tartışmalı olmaya devam ediyor. "Derken insanlar kendi aralarındaki işlerini parça parça böldüler. Her grup, kendinde bulunan ile sevinip böbürlendi."<sup>142</sup> Âyetinde ifade edilen sosyal yasa işliyor her iki kesim de kendi delillerini ve yaklaşımını beğenip sınıksız sarılmaya devam ediyor. Kanaatimize göre Kur'an'dan Hz.Îsâ'nın nüzûlü çıkarılamaz. Konuyla ilgili hadisler de âkide oluşturacak derecede kesin bilgi ifade etmez ancak herkes dilediğine inanmakta serbesttir. Binaenaleyh kimsenin kimseyi küfürle, bid'atle ve dalâletle suçlamaya hakkı yoktur. Bununla birlikte Hz.Îsâ'nın nüzûlüne delil getirilen âhâd haberlerin bir kısmı içeriklerinin akla ve tarihi gerçeklere ters düştüğü açıktır. Bu haberler te'vil edildiğinde akla aykırılıkları nispeten giderilebilmektedir. Bu nedenle de "aklen muhal kapsamındadır" denilemez. Ancak Hz.Îsâ'nın nüzûlüne inanma dinde önemli bir inanç konusu haline getirilemez. Müslümanlar Hz.Peygamberin son peygamber olduğu konusunda söz birliği halindedirler. Hz.Îsâ'nın dönmesi halinde Hz.Peygamber'e tabi olacağı bu açıdan onun son peygamberliğine hâlel gelmeyeceği savunulmaktadır. Bu yaklaşım teorik olarak bu sakıncayı ancak belli bir ölçüde giderebilmektedir. Ne var ki Hz.Îsâ'nın döneneceği inancı, Hz.Îsâ'nın şemâilinin yeterince bilinmemesi de göz önüne alındığında Hz.Peygamberin hatm-i nübüvvetini pratikte anlamsız kılmaktadır. Sık sık Mesih iddiasıyla ortaya çıkanların varlığı bunun kanıtı durumundadır. Pratikteki bu durum Kur'an'ın mesajının ebediliği açısından da problemlidir. Zira insanları Mesih olduğuna inandırabilenlerin, taraftarlarını Kur'an'dan saptırmaları gayet mümkündür.

İnsanlar, Hz. Îsâ'nın yeryüzünden Semaya yükseltilmesinden sonra, "Allah'ın dini"ni ve yolunu kaybetmişler, dolayısıyla, bir şaşkınlık ve dağınıklık içerisinde kalmışlar. Allah, Hz. Muhammed'i göndermiş ve onları tekrar "tevhid"e davet etmesini gösterip onları, içinde buldukları şaşkınlıktan kurtarmasını istemiştir. Hakikatte Hz.Îsâ'nın yeniden bir peygamber niteliğiyle gelmesini gerektirecek bir durum

<sup>141</sup> Durmuş, Zülfikar, *Kur'an'ın Türkçe Tercümeleeri*, İstanbul, 2007, 255.

<sup>142</sup> Mü'minûn, 23/53.

yoktur.<sup>143</sup> Hz.Peygamberden sonra Müslümanların hidayet üzere olmayı devam ettirmelerinin garantisi Hz.İsâ'nın gökten inmesinde değil, Kur'an ve sahih sünnete bağlı kalmalarında aramak gerekir. Müslümanlar arasında en büyük konsensüs, Kur'an'ın ve onun ruhuna, bütünlüğüne ve akla ters düşmedikçe sahih sünnetin aydınlığından yararlandıkları müddetçe hidayetten ayrılmayacaklarına dair çok güçlü inançlarıdır.

---

<sup>143</sup> Özcan, Hanifi, *Mâtürîdî'de Dinî Çoğulculuk*, İstanbul, 1995, 68.